

Anna Marcinkiewicz-Kaczmarczyk
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Rola kobiety w Polsce Ludowej w świetle treści propagandowych rozpowszechnianych przez Ligę Kobiet w latach 1946–1956

Abstrakt: Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet powstała w sierpniu 1945 r. Od początku była organizacją prorządową wspieraną przez PPR. Jej cel stanowiło kształtowanie postaw politycznych i obywatelskich kobiet. Treści propagandowe rozpowszechniano za pośrednictwem prasy, na szkoleniach ideologicznych oraz w trakcie oficjalnych zebrań i uroczystości. Szczegółowa analiza działalności propagandowej organizacji obrazuje zmieniające się podejście władz Polski Ludowej do roli kobiet w społeczeństwie w latach 1945–1956.

Słowa kluczowe: Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet, Liga Kobiet, organizacje kobiece, praca propagandowa, wychowanie w PRL.

Abstract: The Social and Civil League of Women was established in August 1945. From the very beginning it was a pro-government organisation supported by the Polish Workers' Party. Its purpose was to shape political and civic attitudes of women. Propaganda was spread through the press, at ideological courses, official meetings and ceremonies. A thorough analysis of propagandist activities of the League depicts a changing attitude of the authorities of the Polish People's Republic to the role of women in society in 1945–1956.

Key words: Social and Civil League of Women, League of Women, women's organisations, propagandist work, education in the Polish People's Republic.

Polityka władz Polski Ludowej wobec kobiet oraz rozpowszechniane przez nią wzorce były ściśle związane z aktualną sytuacją polityczną i gospodarczą kraju oraz wynikającymi z niej potrzebami. W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej ich status w społeczeństwie polskim nie zmienił

się zasadniczo. Niezależnie od tego przywódcy Polskiej Partii Robotniczej (PPR) tworząc nowy system władzy, doceniali rolę kobiet, które, zgodnie z ich oczekiwaniami, miały być jednym ze środowisk popierających przemiany ustrojowe. W celu ich pozyskania już od 1946 r. tworzono Wydziały Kobiecte PPR i Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS). Działaczki jednych i drugich nie miały jednak określonego programu i nie potrafiły jasno sprecyzować zadań kobiet w nowym systemie. Socjalistki, mimo iż oficjalnie mówiły o równości płci, dążyły przede wszystkim do poprawy sytuacji kobiet pracujących i zapewnienia im prawnej ochrony na terenach zakładów pracy. Przedstawicielki wydziałów PPR, opierając się na wzorcach radzieckich, podkreślały konieczność kształtowania ideologicznej świadomości kobiet, a także zachęcały je do wstępowania w szeregi partii¹.

Sytuacja zmieniła się w latach 1949–1954, kiedy wprowadzono w Polsce system stalinowski. W 1948 połączono PPR i PPS, tworząc Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą (PZPR), która stała się odtąd najważniejszą partią w Polsce Ludowej. W tych okolicznościach Wydziały Kobiecte PPR i PPS również zostały scalone i powstał jeden scentralizowany Wydział Kobiecej PZPR, na którego czele stała Edwarda Orłowska. Od 1950 r. zaczęto realizować sześcioletni plan gospodarczy (1950–1955), który przewidywał rekrutację do pracy w produkcji przemysłowej większej niż dotychczas liczby kobiet. Podczas wdrażania tego planu przyjęto do pracy aż 1 230 000 kobiet².

W trakcie realizacji powyższego planu stosunek władz do roli kobiety w społeczeństwie zmienił się. Zgodnie z ideologią stalinizmu mogły one być jednocześnie robotnicami, przodownicami pracy, działaczkami politycznymi oraz gospodyniami domowymi, matkami i żonami. Nie deprecjonowano oczywiście znaczenia macierzyństwa, ale nie stanowiło ono w tym okresie najważniejszego i jedyne zadania kobiety³. Możliwość podejmowania pracy w różnych zawodach, nawet tych, które dotychczas uważano za zastrzeżone tylko dla mężczyzn, dawało kobietom nie tylko nowe perspektywy, ale również podważało panujące w społeczeństwie stereotypy. Niezależnie od tego wspomniany wyżej ideał kobiety był propagowany tylko w okresie polskiego stalinizmu. Po 1956 r., kiedy rozpoczął się już proces destalinizacji w państwach demokracji ludowej, powrócono do tradycyjnych wzorców, które przypisywały kobietom przede wszystkim rolę żon i matek.

Zmieniające się podejście władz Polski Ludowej do roli kobiet w społeczeństwie w latach 1946–1956 obrazował program Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet (potem Ligi Kobiet [SOLK/LK])⁴, która powstała już

¹ M. Fidelis, *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, Warszawa 2015, s. 57–58.

² Ibidem, s. 79.

³ Ibidem, s. 78.

⁴ Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet w 1949 r. została przemianowana na Ligę Kobiet, a w 1981 r. na Ligę Kobiet Polskich. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN),

w sierpniu 1945 r. Od początku była ona organizacją prorzadową wspieraną przez PPR, a od 1948 r. bezpośrednio podporządkowano ją Wydziałowi Kobiecemu PZPR.

Historia tej organizacji nie została dotychczas szczegółowo zbadana i opisana. Na jej temat napisano tylko kilka artykułów i wspomniano o niej w kilku monografiach naukowych dotyczących dziejów kobiet. Można wśród nich wymienić artykuły: Małgorzaty Dajnowicz *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle „Naszej Pracy” (1947–1949)*⁵, Anny Nowakowskiej-Wierzchoś *Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet (1945–1949) i Związek Kobiet Polskich im. Marii Konopnickiej we Francji (1944–1950) – dokumenty programowe*⁶, Nataszy Lubik-Reczek i Rafała Reczka *Liga Kobiet – organizacja „reprezentująca” interesy kobiet w Polsce Ludowej. Zarys działania*⁷ czy Natalii Jarskiej *Liga Kobiet w terenie. Działalność Zarządu Dzielnicowego Poznań-Wilda 1956–1966*⁸. Najszerzej działalność organizacji została omówiona w pierwszym z wymienionych artykułów, ale dotyczy ona jedynie początkowych lat jej działania. W drugiej pozycji autorka krótko opisała działalność SOLK i przedstawiła kilka dokumentów związanych z jej funkcjonowaniem. Dwa ostatnie teksty zawierają natomiast zarys działalności, ale tylko organizacji terenowych organizacji.

Informacje na temat SOLK/LK można również znaleźć w monografiach opisujących historię kobiet w Polsce powojennej, do których należą m.in. prace Małgorzaty Fidelis *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*⁹ i Natalii Jarskiej *Kobiety z marmuru. Robotnice w Polsce w latach 1945–1960*¹⁰. Autorki obydwu prac skupiły się jednak przede wszystkim na ukazaniu zmieniającej się roli kobiety w programie politycznym realizowanym przez PPR/PZPR, stąd działalność SOLK/LK została tam przedstawiona fragmentarycznie. Pełniejszą działalność organizacji natomiast opisała Barbara Nowak w anglojęzycznej dysertacji doktorskiej *Serving Women and the State*.

1585/19737, Uzasadnienie zmiany nazwy LK na LKP, k. 101; A. Nowakowska-Wierzchoś, *Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet (1945–1949) i Związek Kobiet Polskich im. Marii Konopnickiej we Francji (1944–1950) – dokumenty programowe*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2013, nr 2, s. 251.

⁵ M. Dajnowicz, *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle „Naszej Pracy” (1947–1949)*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok 2016, s. 295–308.

⁶ A. Nowakowska-Wierzchoś, op. cit., s. 251–272.

⁷ N. Lubik-Reczek, R. Reczek, *Liga Kobiet – organizacja „reprezentująca” interesy kobiet w Polsce Ludowej. Zarys działania*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2013, t. IV, s. 105–120.

⁸ N. Jarska, *Liga Kobiet w terenie. Działalność Zarządu Dzielnicowego Poznań-Wilda 1956–1966*, w: *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2009. Referaty*, red. Ł. Kamiński, T. Kozłowski, Warszawa 2010, s. 149–158.

⁹ M. Fidelis, op. cit.

¹⁰ N. Jarska, *Kobiety z marmuru. Robotnice w Polsce w latach 1945–1960*, Warszawa 2015.

*The League of Women in Communist Poland*¹¹. Praca ta jednak nie jest ogólnie dostępna, a także nie wykorzystano w niej wszystkich dostępnych materiałów źródłowych.

W niniejszym artykule zostały przeanalizowane treści propagandowe rozpowszechniane przez SOLK/LK w latach 1946–1956. Na ich podstawie starałam się pokazać zmieniające się podejście władz do roli kobiety w Polsce Ludowej oraz odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu organizacja realizowała swoje założenia statutowe, a w jakim program polityczny władz. Należy przy tym zaznaczyć, że pełne ukazanie tematu wymagało również omówienia sposobów i form popularyzowania tych treści w społeczeństwie. Ramy czasowe artykułu zostały wyznaczone datami pierwszego dziesięciolecia funkcjonowania Polski Ludowej, kiedy aktualna sytuacja polityczna i gospodarcza zmieniała się, a propagowany model kobiety był do niej na bieżąco dostosowywany.

Podstawę do napisania artykułu stanowiły zarówno informacje zawarte w wymienionych wyżej pozycjach bibliograficznych, jak w materiałach archiwalnych. Spośród tych ostatnich trzeba wymienić dokumenty SOLK/LK przechowywane w Archiwum Akt Nowych i Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej w Warszawie oraz źródła drukowane, do których należą materiały wytworzone w czasie zjazdów organizacji czy referaty i przemówienia przewodniczącej oraz ważniejszych członkiń SOLK/LK. Oprócz tego cennymi dokumentami źródłowymi okazały się periodyki wydawane przez organizację, gdzie publikowano nie tylko rozpowszechniane przez nią treści programowe, ale również zamieszczano aktualne instrukcje, sprawozdania oraz bieżące informacje na temat jej działalności. W omawianym okresie SOLK/LK wydawała takie pisma, jak: „Nasza Praca”, „Poznajmy Prawdę” czy „Kobieta”¹².

Zgodnie z założeniami PPR, a potem PZPR, SOLK/LK miała odgrywać ważną rolę w kształtowaniu postaw politycznych i obywatelskich kobiet. Jej inicjatorkami, a później organizatorkami w 1945 r. były m.in. Izolda Kowalska, Irena Sztachelska, Eugenia Pragierowa i Regina Fleszarowa. Cele, zakres zadań oraz struktury organizacyjne zawierał statut SOLK uchwalony w tym samym roku. Uzupełniały go deklaracja ideowa i regulamin Zarządu Głównego (ZG) SOLK.

Od początku cele organizacji oraz jej program działania były ustalane z Wydziałami Kobięcymi PPR, a potem PZPR. Z tego względu już w pierwszej części statutu stwierdzono, że „Liga zmierzać będzie do skupienia w swoich szeregach najszerzych mas kobiecych, prowadząc pracę ideowo-wychowawczą”¹³.

¹¹ B.A. Nowak, *Serving Women and the State. The League of Women in Communist Poland*, Columbus 2004.

¹² Należy podkreślić, że w wielu numerach wyżej wymienionych periodyków nie zamieszczono imion i nazwisk autorów artykułów. Brak możliwości ich ustalenia spowodował, że w niektórych przypisach zamieściłam tylko tytuły tekstów oraz numery i rok wydania pism, w których zostały opublikowane.

¹³ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), 888/1, Statut SOLK, k. 1.

Oprócz tego przedstawicielki SOLK/LK miały dbać o interesy i bronić praw kobiet, opracowując na terenach zakładów pracy przepisy ochronne dotyczące opieki nad matką i dzieckiem oraz rozwijając opiekę społeczną, a także zapewniać opiekę lekarską, umacniać ruch spółdzielczy oraz propagować kulturę życia rodzinnego.

W celu realizacji powyższych zadań należało organizować koła SOLK/LK, prowadzić działalność szkoleniową i społeczno-opiekuńczą, kontrolować uchwalanie odpowiednich ustaw i zarządzeń oraz ich wdrażanie w zakładach pracy, zakładać placówki opiekuńcze dla dzieci oraz szkoły ogólnokształcące i zawodowe dla kobiet¹⁴.

Treści propagandowe rozpowszechniane przez SOLK zostały szczegółowo sformułowane w deklaracji ideowej podpisanej przez jej przedstawicielki w 1945 r. Na początku przypomniano tragiczne skutki II wojny światowej, a następnie podkreślono, że największą rolę w odzyskaniu światowego pokoju odegrał Związek Radziecki, który również przyczynił się do wprowadzenia demokracji ludowej w Polsce. Poparcie dla polityki ZSRR oraz utrwalanie wprowadzonych przy jego pomocy przemian ustrojowych miały rzekomo gwarantować bezpieczeństwo w przyszłości. W deklaracji przypomniano również zasługi kobiet polskich w okresie okupacji niemieckiej, stwierdzając, że „W czasie okupacji ciężar utrzymania rodziny spadł w znacznym stopniu na nasze barki, na barki kobiet. Wojna i obozy, roboty i łapanki, zabierały ojców, mężów i synów. My kobiety, spełniłyśmy wielkie zadanie obroniłyśmy przed głodem nasze rodziny, a przede wszystkim nasze dzieci. Spełniłyśmy również nasze bojowe zadanie w walce z okupantem”¹⁵.

W ostatniej części deklaracji podkreślono, że nowa władza wprowadziła równouprawnienie kobiet, a zadaniem SOLK miało być dopilnowanie tego, aby równouprawnienie zostało rzeczywiście wcielone w życie. W tym celu organizacja winna pomagać kobietom zarówno w życiu codziennym, jak i w realizacji planów zawodowych, zakładając pralnie, stołówki i placówki opiekuńcze dla dzieci oraz prowadząc szkolenia dla kierowniczek przedszkoli, żłobków czy stołówek. Oprócz tego miały być organizowane kursy dla analfabetek, gospodarstwa domowego, szycia i kroju itp. W ten sposób, jak podkreślano: „podniesiemy dobrobyt rodziny, w ten sposób nasza działalność doprowadzi do zmiany na lepsze dawnego położenia kobiety w społeczeństwie”¹⁶.

Treści zawarte w statucie oraz deklaracji ideowej SOLK/LK potwierdzają fakt, że SOLK nie miała własnego programu dotyczącego roli kobiet w Polsce Ludowej i opierała się jedynie na wytycznych PPR. Nietrudno również zauważyć, że w pierwszych latach po wojnie, jak już wspomniałam, przedstawicielki wydziałów kobiecych również nie umiały jasno sprecyzować zadań

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, Deklaracja ideowa SOLK, k. 1.

¹⁶ Ibidem.

kobiet w nowej rzeczywistości politycznej. W społeczeństwie polskim nadal bowiem funkcjonowały określone uprzedzenia i stereotypy myślowe, które przypisywały kobietom przede wszystkim rolę żony i matki. Okres wojny i okupacji, kiedy przejęły one zadania mężczyzn, uważano za wyjątkowy i możliwy tylko w sytuacji poważnego zagrożenia zewnętrznego.

Po wojnie nowe władze nie sprzeciwiały się pracy zawodowej kobiet, ale przyczyną tego zjawiska nie było oczywiście ich poparcie dla emancypacji, tylko aktualna sytuacja społeczna i ekonomiczna kraju. Straty ludnościowe spowodowały, że brakowało rąk do pracy niezbędnych do naprawy zniszczeń wojennych. Z tego względu zachęcano kobiety do współuczestniczenia w planie odbudowy gospodarczej. Same kobiety również były zainteresowane podejmowaniem pracy zawodowej, gdyż po wojnie wiele z nich zostało wdowami, a miało na utrzymaniu dzieci. Największy problem stanowił jednak fakt, że duża ich część nie posiadała konkretnych kwalifikacji.

Brak fachowego przygotowania zawodowego powodował bezrobocie wśród kobiet, a robotnice niewykwalifikowane miały zazwyczaj niskie zarobki, które nie wystarczały im na utrzymanie swoje i swoich rodzin. W tej sytuacji SOLK starała się organizować dla nich kursy zawodowe podnoszące kwalifikacje. Należy jednak podkreślić, że były to najczęściej szkolenia w zakresie zawodów, które tradycyjnie uważano za odpowiednie dla kobiet, a więc krawiectwo, gastronomiczne, księgowości itp. Możliwości tych, które chciały realizować karierę zawodową, również były ograniczone do określonych zawodów. Szkolenia dla żeńskiej kadry kierowniczej dotyczyły jedynie nauczycielek, wychowawczyń w żłobkach i przedszkolach oraz pracownic różnego rodzaju placówek gastronomicznych.

W tym kontekście można jeszcze raz stwierdzić, że w pierwszych latach po wojnie pozycja kobiet w społeczeństwie nie zmieniła się zasadniczo w porównaniu z okresem przedwojennym. Sytuacja społeczna i gospodarcza zmuszała je wprawdzie do podejmowania pracy zawodowej, ale nadal panowało ogólne przekonanie, że ich podstawowe zadanie stanowi zajmowanie się rodziną i wychowywaniem dzieci. Warto przy tym zaznaczyć, że zatrudnianie kobiet nie było nowym zjawiskiem w Polsce Ludowej, gdyż pracowały one zawodowo jeszcze przed wojną. Przedstawiciele nowych władz dążąc do zdobycia zaufania i poparcia kobiet dla nowego systemu, zgadzali się na wprowadzanie przepisów ochronnych w zakładach pracy oraz różnych udogodnień ułatwiających im wykonywanie pracy zawodowej przy jednoczesnym wypełnianiu obowiązków domowych.

Oprócz celów i zakresu zadań SOLK w statucie i regulaminie zostały również szczegółowo omówione jej struktury organizacyjne. Podział terenowy SOLK jako organizacji ogólnopolskiej był zgodny z podziałem administracyjnym kraju. Najmniejszą komórkę organizacyjną stanowiło koło, w którego skład musiało wchodzić przynajmniej 10 kobiet¹⁷.

¹⁷ Ibidem, Statut SOLK, k. 2.

Koła SOLK/LK były tworzone już od początku 1946 r. i powstawały w mniejszych i większych miastach, na wsiach, w zakładach pracy, na osiedlach, a także w Wojsku Polskim (WP) i w organach bezpieczeństwa państwa. Liczba członkiń organizacji, zgodnie ze sporządzanymi przez nią sprawozdaniami, szybko wzrastała¹⁸. Przewodnicząca SOLK w jednym z referatów stwierdziła, że w 1947 r. liczba członkiń wynosiła już 600 tys. kobiet¹⁹. W *Ocenie pracy Ligi Kobiet za 1949 r. i wytycznych na 1950 r.* napisano natomiast, że 1 I 1950 r. organizacja liczyła już 1,5 mln członkiń²⁰.

Do władz SOLK należały: ZG, zarządy wojewódzkie, zarządy powiatowe, zarządy kół, zjazdy delegatek nadzwyczajne i ogólnokrajowe oraz komisje rewizyjne i sądy. Zjazdy ogólnokrajowe odbywały się przynajmniej raz w roku w miejscu wskazanym przez ZG SOLK. ZG składał się z pięciu członkiń wybranych na zjeździe ogólnopolskim. W jego skład miały wchodzić przedstawicielki różnych województw. Reprezentowały one organizację na zewnątrz, kierowały całokształtem jej prac, zatwierdzały lub zmieniały przepisy i zarządzenia oraz miały prawo do zawieszania jednostek²¹.

Więcej informacji na temat kompetencji ZG SOLK zawierał wspomniany już „Regulamin dla ZG SOLK”. Zgodnie z jego wytycznymi ZG składał się z przewodniczącej, wiceprzewodniczącej, sekretarki, skarbniczki oraz kierowniczek poszczególnych wydziałów. ZG opracowywał plan działania dla całej organizacji, wykorzystując informacje przesyłane z wydziałów i zarządów wojewódzkich, a następnie przedkładał je do zatwierdzenia plenum²².

Na początku funkcjonowania ZG SOLK składał się z 11 wydziałów: organizacyjnego, finansowego, oświatowo-wychowawczego, prasowo-wydawniczego, gospodarczego, spółdzielczego, wiejskiego, zdrowia i opieki, zagranicznego, prawnego, młodzieżowego i wychowania fizycznego. Najbardziej rozbudowany zakres obowiązków miały wydziały wychowawczo-oświatowy i prasowo-wydawniczy, które realizowały zadania propagandowe. Pierwszy z nich opracowywał wytyczne pracy oświatowo-wychowawczej, przygotowując m.in. teksty pogadek, broszury, ulotki oraz różnego rodzaju instrukcje i zarządzenia. Ponadto był on odpowiedzialny za organizowanie imprez kulturalnych, utrzymywanie kontaktów z instytucjami kulturalnymi oraz prowadzenie akcji szkoleniowej. Wydział prasowo-wydawniczy kontrolował wydawnictwa SOLK, do których należały w tym okresie: „Nasza Praca”, „Kobieta” i „Poznajmy Prawdę”,

¹⁸ Należy podkreślić, że dane liczebne dotyczące SOLK/LK były zamieszczane w sprawozdaniach i innych dokumentach sporządzanych przez członkinie organizacji, którym szczególnie zależało na jej szybkim rozwoju liczbowym. Z tego względu mogły być one zawyżane i nie wolno ich traktować jako w pełni wiarygodnego źródła historycznego.

¹⁹ I. Sztachelska, *Cele, zadania i osiągnięcia Ligi Kobiet*, Warszawa 1947, s. 15.

²⁰ S. Zawadecka, *Ocena pracy Ligi Kobiet za 1949 r. i wytycznych na 1950 r.*, „Nasza Praca” 1950, nr 3 (37), s. 24.

²¹ AAN, 888/1, Statut SOLK, k. 2–3.

²² *Ibidem*, Regulamin dla Zarządu Głównego SOLK, k. 11.

wydawał broszury, ulotki i inne materiały propagandowe oraz opracowywał teksty i artykuły do radia i prasy²³.

Całokształt prac organizacji był koordynowany przez ZG, a jego przewodnicząca odpowiadała za rozpowszechniane przez nią treści propagandowe. Z tego względu do ZG powołano osoby nie tylko ściśle współpracujące z PPR/PZPR i reprezentujące poglądy zgodne z oczekiwaniami władz, ale również posiadające doświadczenie w pracy politycznej. Wśród najbardziej zasłużonych działaczek była jedna z inicjatorek założenia organizacji – Izolda Kowalska, która jeszcze przed wojną należała do Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej (KZMP). Do PPR wstąpiła w 1942 r., a od września 1944 r. do stycznia 1945 r. pełniła funkcję I sekretarza Komitetu Warszawskiego PPR, a następnie instruktora Wydziału Organizacyjnego Komitetu Centralnego (KC) PPR. W Lidze Kobiet od 1945 do 1950 r. zajmowała stanowisko sekretarza generalnego²⁴.

Silnymi związkami z przedwojennym ruchem komunistycznym mogła się również poszczycić Irena Sztachelska, która była członkiem Związku Lewicy Akademickiej „Front” i także należała do KZMP. W czasie wojny przebywała w ZSRR i od 1944 r. należała do Związku Patriotów Polskich. Do Polski wróciła w 1945 r. i od razu zaangażowała się w pracę w SOLK/LK, gdzie stanęła na czele ZG²⁵. Jej następczyni Alicja Musiałowa, która pełniła funkcję przewodniczącej ZG LK od 1950 do 1966 r., w okresie międzywojennym również była związana z ruchem robotniczym i wykładała na kursach Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, a po wojnie wstąpiła do PPR/PZPR²⁶.

Działalnością polityczną przed wojną zajmowały się również Eugenia Pragierowa i Regina Fleszarowa. Pierwsza z wymienionych w okresie od 1910 do 1914 r. była członkiem PPS-Lewicy, a od 1919 – członkiem PPS. Po wojnie, w 1945 r. należała do Rady Naczelnej PPS w Lublinie, a następnie do PPR/PZPR. Funkcję wiceprzewodniczącej ZG LK pełniła do 1964 r.²⁷ Druga – Regina Fleszarowa w okresie międzywojennym była senatorem IV kadencji Senatu Rzeczypospolitej Polskiej i należała do Stronnictwa Demokratycznego. Po wojnie została członkinią ZG SOLK/LK²⁸.

²³ Ibidem, Zakres działania wydziałów SOLK, k. 12.

²⁴ *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. III, Warszawa 1992, s. 353.

²⁵ B.A. Nowak, op. cit., s. 24–25.

²⁶ T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991, s. 400.

²⁷ B.A. Nowak, op. cit., s. 25.

²⁸ Regina Fleszarowa, w przeciwieństwie do pozostałych wymienionych wyżej działaczek LK, w okresie wojny nadal była członkinią SD i popierała Rząd RP w Londynie. Po wojnie została wprawdzie wytypowana przez LK na radną Rady Narodowej m.st. Warszawy, ale funkcję tę sprawowała tylko w latach 1946–1948. Potem zaczęła się wycofywać z działalności społecznej i politycznej, a w 1950 r. przeszła na emeryturę i poświęciła się pracy naukowej, opracowując *Retrospektywną bibliografię geologiczną Polski*. E. Otwinowska, *Wierna sobie*, w: *Życiorysy pisane wśród ludzi: kobiety-działaczki Stronnictwa Demokratycznego*, red. M. Łukasiewicz, H. Wosiński, Warszawa 1980, s. 74–88.

Wymienione wyżej działaczki, oprócz Fleszarowej, po wojnie opowiadały się po stronie przedstawicieli PPR/PZPR. Z tego względu stanowiły dla nowych władz bardzo wartościowe kadry. Tym bardziej że część z nich, oprócz doświadczenia w działalności politycznej, miała również ukończone studia wyższe. Sztachelska studiowała medycynę na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, a jej następczyni Musiałowa ukończyła Wydział Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Pragierowa była również absolwentką prawa na Uniwersytecie w Zurychu oraz uzyskała tam stopień doktora²⁹.

Doświadczenie polityczne z okresu przedwojennego, wykształcenie wyższe, a przede wszystkim poparcie dla programu PPR/PZPR powodowały, że oferowano im wyższe stanowiska w administracji państwowej. Izolda Kowalska, oprócz funkcji sekretarza generalnego SOLK/LK, była również zastępcą kierownika Wydziału Kobiecego KC PZPR, a w latach 1950–1952 pełniła funkcję dyrektora Departamentu Kadr w Ministerstwie Przemysłu Rolnego i Spożywczego³⁰. Irena Sztachelska w 1947 r. i w latach 1952–1956 była posłanką i pracowała w komisji zdrowia, a Alicja Musiałowa od 1952 do 1965 zasiadała w Radzie Państwa i była posłanką na Sejm PRL I, II i III kadencji (1952–1969)³¹. Eugenia Pragierowa od 1945 r. zajmowała stanowisko dyrektora departamentu, a potem podsekretarza stanu w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej oraz była posłanką do Krajowej Rady Narodowej³².

Biorąc pod uwagę powyższe dane, można stwierdzić, że koordynowaniem pracy SOLK/LK zajmowały się kobiety nie tylko wykształcone, ale również posiadające doświadczenie w pracy politycznej. Reprezentowały one także znacznie wyższy poziom intelektualny niż przeciętne członkinie organizacji³³, co pozwalało im ukierunkowywać ich pracę i narzucać określone zadania. Były one przy tym całkowicie oddane PPR/PZPR i bezwzględnie posłuszne

²⁹ B.A. Nowak, op. cit., s. 67.

³⁰ *Słownik biograficzny działaczy...*, t. III, s. 353.

³¹ T. Młodawa, op. cit., s. 401.

³² B.A. Nowak, op. cit., s. 25.

³³ Należy podkreślić, że przeciętne kadry SOLK/LK nie reprezentowały wysokiego poziomu wykształcenia i zazwyczaj nie miały doświadczenia w działalności politycznej. Duża ich część pochodziła z warstw robotniczych i chłopskich. Na przykład spośród 19 instruktoerek LK skierowanych do pracy w KBW w 1952 r. 15 pochodziło z rodzin robotniczych, 2 z rodzin chłopskich, a tylko 1 z rodziny inteligenckiej. Ta ostatnia miała wykształcenie średnie i ukończony kurs księgowości. Wykształcenie średnie miały jeszcze 3 osoby z rodzin robotniczych, które były nauczycielkami. Wśród pozostałych 10 ukończyło po 6–7 klas szkoły powszechnej, cztery – po 2–3 klasy gimnazjum i jedna – 2 klasy liceum pedagogicznego. Wymienione wyżej instruktorki zostały wybrane spośród innych, gdyż uznano je za najlepiej wykształcone i najbardziej inteligentne. Biorąc pod uwagę ten fakt, można stwierdzić, że ogólny poziom wykształcenia wśród członkiń kół LK nie był wysoki, dzięki czemu łatwiej ulegały one wpływowi działalności wychowawczo-propagandowej prowadzonej w ramach organizacji. AIPN, 686/87, cz. 1, Statystyczne zestawienie personaliów instruktoerek LK w WP z 30 X 1952 r., k. 21–24.

nowym władzom. Fakty te miały niewątpliwie zasadniczy wpływ zarówno na charakter SOLK/LK, jak i na realizowany przez nią program.

W pierwszych latach po zakończeniu wojny konieczność zaktywizowania jak największej liczby kobiet powodowała, że praca wychowawczo-propagandowa i podnoszenie świadomości ideologicznej wśród nich stały się jednym z najważniejszych zadań organizacji. Treści propagandowe były rozpowszechniane w różny sposób, najczęściej za pośrednictwem prasy, ale także na szkoleniach ideologicznych oraz w trakcie oficjalnych zebrań czy uroczystości, na których wygłaszano różnego rodzaju wykłady i pogadanki.

Najwięcej treści propagandowych publikowano na łamach miesięcznika „Nasza Praca”, wydawanego od 1947 r. Jego założenia i cele omówiono już w pierwszym numerze, stwierdzając, że „«Nasza Praca» ma być łącznikiem między setkami tysięcy członkiń SOLK/LK, a Zarządem Głównym. Ma reprezentować ideowe oblicze naszej organizacji i jej działalność”³⁴. Oprócz tego, jak podkreślano, na łamach miesięcznika zamierzano rozpatrywać różne problemy związane z działalnością organizacji, „dzielić się doświadczeniem, dawać wskazówki, notować osiągnięcia, wskazywać trudności, omawiać wady, braki i niedociągnięcia naszych poczynań”³⁵. Oficjalnie pismo było skierowane do członkiń SOLK/LK, ale rozpowszechniano je również wśród kobiet nienależących do organizacji, aby zachęcić je do współpracy.

W każdym numerze pisma publikowano artykuły omawiające aktualne tematy odnoszące się do sytuacji społecznej, politycznej lub gospodarczej oraz dotyczące spraw kobiet w Polsce i na świecie. Ponadto, w rubryce „Liga Kobiet przy pracy”, informowano o bieżącej działalności organizacji oraz poruszano problemy związane z jej funkcjonowaniem. W wielu numerach można było również znaleźć różne porady dla kobiet.

Treści propagandowe publikowane w latach 1947–1954 dotyczyły najczęściej aktualnej sytuacji politycznej w kraju i na świecie oraz związanej z nią polityki władz. W pierwszych dwóch latach publikowania pisma zamieszczono na jego łamach następujące artykuły: *Po wyborach, 8 marca – dzień wszystkich kobiet świata, Kobiety w Radach Narodowych, Nasz udział w wyborach, Manifest Lipcowy, Prześladowania w Grecji, Walczymy o pokój, W rocznicę Rewolucji Październikowej, Kobieta w ZSRR, W odwiedzinach u kobiet radzieckich, Pokłosie 8 marca, Święto Odrodzenia, Echa listu Papieża, W rocznicę reformy rolnej, Droga rozwojowa Polski Ludowej*.

W artykułach zatytułowanych: *8 marca – dzień wszystkich kobiet świata, Pokłosie 8 marca, Kobiety w Radach Narodowych* czy *Nasz udział w wyborach* omówiono sytuację kobiet w Polsce Ludowej, podkreślając, że była ona znacznie lepsza niż w II Rzeczypospolitej, gdyż nowe władze rzekomo zapewniły im równouprawnienie. W pierwszym z wymienionych artykułów stwierdzono,

³⁴ *Od redakcji*, „Nasza Praca” 1947, nr 1, s. 2.

³⁵ *Ibidem*, s. 1.

że „W krajach naprawdę demokratycznych, gdzie kobieta bierze czynny udział w życiu politycznym i ekonomicznym będąc jednocześnie szanowaną i kochaną matką, dzień 8 marca posiada charakter święta, radości i twórczej działalności”³⁶. W drugim artykule, który również dotyczył obchodów Święta Kobiet w Polsce, podkreślano natomiast popularność SOLK oraz fakt, że do jej działalności włączało się wiele kobiet.

W artykułach *Kobiety w Radach Narodowych* i *Nasz udział w wyborach* ukazano szczególną rolę i możliwości kobiet w polityce, gdyż, jak akcentowano, tylko w państwach demokracji ludowej mogły one aktywnie współuczestniczyć w rządzeniu państwem. W pierwszym z wymienionych artykułów zachęcano członkinie SOLK do wstępowania do Rad Narodowych, aby mogły lepiej zadbać o realizację zadań organizacji w zakresie prowadzenia kursów dokształcających czy współpracy z placówkami oświatowymi³⁷. W obydwu tekstach otwarcie stwierdzono, że kobiety mogły, a nawet powinny udzielać się w Radach Narodowych, ale tylko po to, aby realizować zgodny z oczekiwaniami PPR/PZPR program polityczny i społeczny, utrwalając tym samym nowy system. W tym kontekście nietrudno zauważyć, że wcześniejsze zapewnienie o współudziale kobiet w sprawowaniu władzy było nieprawdziwe, gdyż ich udział w polityce został ściśle określony.

Bardziej ogólne treści zawierały artykuły *Manifest Lipcowy*, *W rocznicę Rewolucji Październikowej* i *Prześladowania w Grecji*. W pierwszych dwóch tekstach omówiono obydwa wydarzenia i ich znaczenie dla rozwoju ruchu robotniczego, podkreślając zasługi ZSRR i jego rzekome wsparcie dla Polski. We wnioskach drugiego z nich stwierdzono: „sądzimy, że najlepszego przyjaciela, zawsze gotowego okazać nam pomoc i poparcie Polska posiada w Związku Radzieckim”³⁸.

Politykę całkowicie odmienną od ZSRR prowadziły, jak podkreślano, państwa Europy Zachodniej i Stany Zjednoczone. Przykładem ich rzekomych prób zniszczenia światowego pokoju było udzielanie poparcia rządowi greckiemu, który sprzeciwiał się wprowadzeniu demokracji ludowej. Stwierdzono nawet, że „Demokratyczny lud Grecji, pragnąc uwolnić się od monarchistycznych rządów, wprowadzanych przez Anglię podniósł się do walki w imię wolności i demokracji. Rząd grecki usiłuje stłumić powstanie”³⁹.

W propagandzie tego okresu bardzo często porównywano ZSRR do państw zachodnich, akcentując, że w przeciwieństwie do tych ostatnich reprezentował on pokojową politykę i zmierzał do utrwalenia demokracji na świecie. Na łamach pism propagandowych fałszowano wydarzenia polityczne i zniekształcano rzeczywistość, przedstawiając ją w sposób subiektywny, który był

³⁶ 8 marca – Dzień wszystkich kobiet, „Nasza Praca” 1947, nr 1, s. 6.

³⁷ H. Kurkowska, *Kobiety w Radach narodowych*, „Nasza Praca” 1947, nr 1, s. 7–9.

³⁸ J. Burgin, *W rocznicę Rewolucji Październikowej*, „Nasza Praca” 1947, nr 7–9, s. 9.

³⁹ J. Tomczak, *Prześladowania w Grecji*, „Nasza Praca” 1947, nr 5, s. 19–20.

zgodny z oczekiwaniami władz. W ten sposób starano się przekonać środowisko kobiece o słuszności prowadzonej przez nie polityki.

Z tych samych powodów w wielu tekstach propagandowych przedstawiano również ustroj ZSRR i ukazywano jego zalety. Na łamach prasy kobiecej bardzo często omawiano temat „Kobieta w Związku Radzieckim”, gdzie starano się pokazać rozwój emancypacji w ZSRR, wspierany przez władzę. Sytuacja kobiet w Rosji przed rewolucją październikową, jak akcentowano, była znacznie gorsza, gdyż zostały one pozbawione wszelkich praw i całkowicie zależne od woli ojca czy męża. Dopiero w ZSRR ich sytuacja diametralnie się zmieniła, gdyż konstytucja zagwarantowała im pełne równouprawnienie z mężczyznami, dostęp do wszystkich stanowisk i zawodów oraz równe prawa w małżeństwie i rodzinie⁴⁰.

Zgodnie z rozpowszechnianymi przez SOLK/LK treściami propagandowymi przemiany ustrojowe przyniosły pozytywne zmiany nie tylko w ZSRR, ale także w Polsce. W tekstach *W rocznicę reformy rolnej czy Droga rozwojowa Polski Ludowej* omówiono efekty tych zmian. W pierwszym artykule przedstawiono okoliczności wprowadzenia reformy rolnej, a następnie stwierdzono, że można ją zaliczyć do sukcesów odniesionych przez nowe władze, gdyż „ziemia przeszła nareszcie w ręce chłopu polskiego, który ją uprawia”⁴¹. Pozytywne następstwa reform wprowadzonych przez nowe władze opisano również w artykule *Droga rozwojowa Polski Ludowej*, gdzie podkreślono, że „Okres wielkich przemian społecznych w Polsce (władza ludu, racjonalizacja przemysłu, reforma rolna, troska o człowieka pracy, likwidacja reakcji i konsekwentna walka klasowa zbliża nas do nowego etapu historycznego – do likwidacji resztek kapitalizmu w kraju i zbudowania socjalizmu)”⁴².

Taki, a nie inny sposób przedstawiania rzeczywistości miał przekonać kobiety o walorach nowego ustroju oraz ukazać zalety wprowadzonych po wojnie przemian. We wspomnianych wyżej tekstach akcentowano przede wszystkim fakt, że w nowej rzeczywistości poprawiły się nie tylko warunki życia kobiet, ale także takich warstw, jak robotnicy czy chłopci, które, podobnie jak one, dotąd nie dostały żadnych szans na awans społeczny. Kształtowanie światopoglądu socjalistycznego miało na celu wychowanie nowego społeczeństwa, które będzie stanowić oparcie dla nowych władz. Środowisko kobiece, odpowiednio uformowane politycznie przez SOLK/LK, miało stać się jednym z elementów tego społeczeństwa.

Rozpowszechniane treści propagandowe nie tylko zniekształcały prawdziwy obraz rzeczywistości, ale również uzasadniały masowe represje stosowane przez władze w okresie polskiego stalinizmu. Już we wspomnianym artykule

⁴⁰ *Kobieta w Związku Radzieckim*, „Nasza Praca” 1947, nr 7–9, s. 9.

⁴¹ *W 4-tą rocznicę reformy rolnej*, „Nasza Praca” 1948, nr 8–9, s. 3.

⁴² I. Sztachelska, I. Kowalska, *Droga rozwojowa Polski Ludowej*, „Nasza Praca” 1948, nr 10–11, s. 7.

Droga rozwojowa Polski Ludowej, który został opublikowany w listopadzie 1948 r., w osobnym podrozdziale omówiono problem odchylenia prawicowo-nacjonalistycznego, o który oskarżono część członków KC PPR, wyjaśniając tym samym powód ich usunięcia z szeregów partii. W podsumowaniu stwierdzono nawet, że „w batalii o czystość szeregów Polska Partia Robotnicza wyszła wzmocniona i zespolona. Z błędów i doświadczeń przeszłości czerpać będzie siły i hart dla realizacji wielkich zadań przed nią stojących”⁴³.

Ten sam temat został poruszony w opublikowanym rok później artykule *Czułość – to sprawa wolności, bezpieczeństwa i pomyślnego rozwoju Polski Ludowej*, gdzie usiłowano również przekonać kobiety o tym, że państwa zachodnie tworzyły agentury w środowiskach robotniczych Polski Ludowej, dążąc do dezintegracji obozu państw demokracji ludowej związanych z ZSRR. Celem tych działań, jak podkreślano, było zniesienie ustroju socjalistycznego i ponownie wprowadzenie kapitalizmu. Zrealizowanie tego celu oznaczałoby zniszczenie wszystkich dotychczasowych osiągnięć ruchu robotniczego, a tym samym pogorszenie sytuacji kobiet. W ten sposób przedstawiciele PZPR uzasadniali surowe represje przeciwko wszystkim domniemanym szpiegom i wrogom socjalizmu⁴⁴.

Spośród innych artykułów propagandowych, które ukazały się na łamach „Naszej Pracy” w latach 1949–1956, można wymienić m.in.: opublikowane jeszcze w grudniu 1948 r. – *Najważniejsze zagadnienia polityki międzynarodowej i Zjednoczona Partia Robotnicza na nowym etapie*⁴⁵, 1949 r. – *Stalin – Genialny Wódz, Konstanty Rokossowski – Marszałkiem Polski, Rocznica Zjednoczenia Partii, Plan Trzyletni zakończony*⁴⁶, 1950 r. – *Rocznica Odrodzenia*⁴⁷, *Po II Światowym Kongresie Obrońców Pokoju w Warszawie*⁴⁸, 1951 r. – *Co służba Polsce daje młodzieży*⁴⁹ czy *Witamy kobiety polskie walczące z nami w jednym szeregu o pokój i demokrację*⁵⁰, 1952 r. – *Prezydent Bolesław Bierut*⁵¹, *Po VII Plenum KC PZPR*⁵², 1953 r. – *Walka z dywersją i szpiegostwem – to walka o pokój*⁵³ i *W trosce o dalszą poprawę warunków*

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Z. Gawrońska-Wasilkowska, *Czułość – to sprawa wolności, bezpieczeństwa i pomyślnego rozwoju Polski Ludowej*, „Nasza Praca” 1949, nr 12 (34), s. 27.

⁴⁵ *Zjednoczona Partia Robotnicza na nowym etapie*, I. Sztachelska, *Najważniejsze zagadnienia polityki międzynarodowej*, „Nasza Praca” 1948, nr 12 (22), s. 5–15.

⁴⁶ *Stalin – Genialny Wódz, Konstanty Rokossowski – Marszałkiem Polski, Rocznica Zjednoczenia Partii, Plan Trzyletni zakończony*, „Nasza Praca” 1948, nr 12 (34), s. 2–10, 12–20.

⁴⁷ *Rocznica Odrodzenia*, „Nasza Praca” 1950, nr 13 (47), s. 14–16.

⁴⁸ *Po II Światowym Kongresie Obrońców Pokoju w Warszawie*, „Nasza Praca” 1950, nr 20 (53), s. 3–13.

⁴⁹ *Co służba Polsce daje młodzieży*, „Nasza Praca” 1951, nr 2 (55), s. 17–19.

⁵⁰ Z. Troicka, *Witamy kobiety polskie walczące z nami w jednym szeregu o pokój i demokrację*, „Nasza Praca” 1951, nr 6–7 (59–60), s. 6–8.

⁵¹ *Prezydent Bolesław Bierut*, „Nasza Praca” 1952, nr 5 (78), s. 3–5.

⁵² *Po VII Plenum KC PZPR*, „Nasza Praca” 1952, nr 7–8 (80–81), s. 3–5.

⁵³ *Walka z dywersją i szpiegostwem – to walka o pokój*, „Nasza Praca” 1953, nr 5 (90), s. 7–9.

życiowych mas pracujących⁵⁴, 1954 r. – *Kobiety polskie w walce o podniesienie dobrobytu i kultury narodu*⁵⁵, *W X rocznicę Manifestu PKWN i Lublin-miasto PKWN*⁵⁶, 1955 r. – *List KC PZPR do kobiet Polski Ludowej*⁵⁷, *Wielka droga kobiet radzieckich*⁵⁸ i *Rola Ligi Kobiet w socjalistycznej przebudowie wsi*⁵⁹ oraz z 1956 r. – *Kobiety w walce o socjalizm*⁶⁰ i *Co kobieta powinna wiedzieć o programie wyborczym i ordynacji wyborczej*⁶¹. Powyższe artykuły, podobnie jak te, które zostały wcześniej omówione, uzasadniały politykę prowadzoną przez PZPR lub, w sposób zafałszowany, ukazywały rzeczywistość w kraju i na świecie.

Analizując tytuły artykułów zamieszczanych w „Naszej Pracy” od 1947 do 1956 r., warto zwrócić uwagę na fakt, że w latach 1947–1948 publikowano artykuły o ogólnych treściach dotyczących historii czy aktualnej sytuacji politycznej, natomiast od początku lat pięćdziesiątych zaczęto omawiać tematy bardziej związane z tematyką kobiecą. Nie zrezygnowano oczywiście z rozpowszechniania treści propagandowych, ale dotyczyły one przede wszystkim udziału kobiet w budowie ustroju socjalistycznego i ich zasług w tym zakresie. Ogólne tematy, opisujące ważne wydarzenia historyczne i ich znaczenie dla rozwoju ruchu robotniczego czy sylwetki znanych działaczy, zamieszczano wówczas rzadziej, zazwyczaj z okazji wybranych rocznic.

Należy zaznaczyć, że od 1949 do 1953 r. największy nacisk w prasie kobiecej kładziono na określenie roli kobiet i ich zadań w aktualnej rzeczywistości politycznej i społecznej. Już w grudniu 1948 r. na łamach „Naszej Pracy” zamieszczono obszerny tekst Izoldy Kowalskiej-Kiryłuk – *Rola i zadania Ligi Kobiet na tle sytuacji w kraju*⁶². W numerach z kolejnych lat można znaleźć następujące tytuły: 1949 r. – *Aktualne zadania Ligi Kobiet na tle sytuacji politycznej*⁶³, 1950 r. – *Ocena i wytyczne prac Ligi Kobiet na 1950 r.*⁶⁴, *Zadania Ligi Kobiet w świetle uchwały Biura Politycznego KC PZPR*⁶⁵, *Zadania Ligi*

⁵⁴ *W trosce o dalszą poprawę warunków życiowych mas pracujących*, „Nasza Praca” 1953, nr 12 (97), s. 3–12.

⁵⁵ *Kobiety polskie w walce o podniesienie dobrobytu i kultury narodu*, „Nasza Praca” 1954, nr 5 (102), s. 3–6.

⁵⁶ *W X rocznicę Manifestu PKWN, Lublin-miasto PKWN*, „Nasza Praca” 1954, nr 7–8 (104–105), s. 3–6, 8–11.

⁵⁷ *List KC PZPR do kobiet Polski Ludowej*, „Nasza Praca” 1955, nr 4 (113), s. 3–4.

⁵⁸ *Wielka droga kobiet radzieckich*, „Nasza Praca” 1955, nr 10, s. 3–6.

⁵⁹ *Rola Ligi Kobiet w socjalistycznej przebudowie wsi*, „Nasza Praca” 1955, nr 11, s. 3–5.

⁶⁰ *Kobiety w walce o socjalizm*, „Nasza Praca” 1956, nr 3 (124), s. 5.

⁶¹ *Co kobieta powinna wiedzieć o programie wyborczym i ordynacji wyborczej*, „Nasza Praca” 1956, nr 11–12 (131–132), s. 21–23.

⁶² I. Kowalska-Kiryłuk, *Rola i zadania Ligi Kobiet na tle sytuacji w kraju*, „Nasza Praca” 1948, nr 12 (22), s. 23–42.

⁶³ I. Sztachelska, *Aktualne zadania Ligi kobiet na tle sytuacji politycznej*, „Nasza Praca” 1949, nr 9 (31), s. 3–10.

⁶⁴ *Ocena i wytyczne prac Ligi Kobiet na 1950 r.*, „Nasza Praca” 1950, nr 3 (37), s. 15–26.

⁶⁵ *Zadania Ligi Kobiet w świetle uchwały Biura Politycznego KC PZPR*, „Nasza Praca” 1950, nr 8 (42), s. 3–17.

*Kobiet w świetle Uchwał IV Plenum KC PZPR*⁶⁶, *Zadania ruchu kobiecego w realizacji planu 6-cio letniego*⁶⁷, *Wytyczne pracy kobiet na IV kwartał, Kobiety w nowych zawodach*⁶⁸, 1951 r. – *Ramowy plan pracy Ligi Kobiet na rok 1951*⁶⁹, *Zadania kobiet polskich w walce o pokój i Plan 6-cio letni*⁷⁰, *Nasze zadania w obecnej sytuacji gospodarczej*⁷¹, w 1952 r. – *Wytyczne do planu pracy kobiet na rok 1952*⁷², *Udział Ligi Kobiet w kampanii wyborczej do Sejmu PRL*⁷³, 1953 r. – *Zadania aktywu Ligi Kobiet w świetle uchwały Rządu*⁷⁴, *Wytyczne prac Ligi Kobiet na 1953 r.*⁷⁵ oraz *Nasze osiągnięcia i braki w aktywizacji zawodowej kobiet*⁷⁶.

W pierwszym z wymienionych artykułów już na początku podkreślono, że usuwanie z szeregów partii osób z odchyleniem prawicowo-nacjonalistycznym, a następnie wdrożenie 6-letniego planu gospodarczego wymaga aktywnego zaangażowania kobiet. W tym kontekście planowano weryfikację członkiń SOLK i reorganizację ZG, przyjmując, że podstawowe kadry powinny stanowić robotnice, żony robotników, chłopki małorolne i średniorolne, robotnice folwarczne i inteligentki pracujące. Oprócz nich w organizacji mogły pozostać jeszcze żony inteligentów pracujących, rzemieślników czy drobnych kupców, które reprezentowały światopogląd socjalistyczny i dzięki temu mogły oddziaływać pozytywnie na pozostałe członkinie⁷⁷.

Kolejnym ważnym zadaniem była intensyfikacja działalności wychowawczo-propagandowej. W tym celu planowano zakładać jak najwięcej świetlic dla kobiet, gdyż „świetlica przy zakładzie pracy, terenowa, wiejska musi być terenem masowego oddziaływania ideologicznego na kobiety w niej zgrupowane”⁷⁸. Zgodnie z założeniami 6-letniego planu gospodarczego zamierzano włączyć kobiety do produkcji i budownictwa, zwiększyć wykonywane

⁶⁶ *Zadania Ligi Kobiet w świetle Uchwał IV Plenum KC PZPR*, „Nasza Praca” 1950, nr 13 (47), s. 3–13.

⁶⁷ A. Musiałowa, *Zadania ruchu kobiecego w realizacji planu 6-cio letniego*, „Nasza Praca” 1950, nr 16 (49), s. 3–21.

⁶⁸ *Wytyczne pracy kobiet na IV kwartał*, Z. Rozłucka, *Kobiety w nowych zawodach*, „Nasza Praca” 1950, nr 17 (50), s. 3–11, 13–15.

⁶⁹ *Ramowy plan pracy Ligi Kobiet na rok 1951*, „Nasza Praca” 1951, nr 2 (55), s. 4–16.

⁷⁰ A. Musiałowa, *Zadania kobiet polskich w walce o pokój i Plan 6-cio letni*, „Nasza Praca” 1951, nr 6–7 (59–60), s. 22–41.

⁷¹ *Nasze zadania w obecnej sytuacji gospodarczej*, „Nasza Praca” 1951, nr 20 (73), s. 3–16.

⁷² *Wytyczne do planu pracy kobiet na rok 1952*, „Nasza Praca” 1952, nr 1 (74–75), s. 3–8.

⁷³ H. Dworakowska, *Udział Ligi Kobiet w kampanii wyborczej do Sejmu PRL*, „Nasza Praca” 1952, nr 12 (85), s. 7–17.

⁷⁴ *Zadania aktywu Ligi Kobiet w świetle uchwały Rządu*, „Nasza Praca” 1953, nr 1 (86), s. 9–13.

⁷⁵ *Wytyczne prac Ligi Kobiet na 1953 r.*, „Nasza Praca” 1953, nr 2 (87), s. 3–18.

⁷⁶ E. Wyżewska, *Nasze osiągnięcia i braki w aktywizacji zawodowej kobiet*, „Nasza Praca” 1953, nr 5 (90), s. 19–20.

⁷⁷ I. Kowalska-Kiryłuk, op. cit., s. 28.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 35.

przez nie zawody oraz przeszkolić instruktorki, które będą prowadzić szkolenia zawodowe⁷⁹.

Powyższe zadania powtarzano w kolejnych z wymienionych artykułów. W niektórych z nich podawano nawet bardziej szczegółowe wytyczne dotyczące pracy organizacji w nowych warunkach. Na przykład Irena Sztachelska, w referacie opublikowanym na początku 1949 r., pt. *Aktualne zadania Ligi kobiet na tle sytuacji politycznej*, wyjaśniła politykę PZPR wobec Kościoła katolickiego w Polsce na tle sytuacji międzynarodowej⁸⁰. Oprócz tego zaakcentowała konieczność stałego zwiększania liczby członkiń organizacji oraz położenia nacisku na tworzenie kół blokowych skupiających gospodynie domowe, które były najmniej uświadomione politycznie. Najwięcej jednak wytycznych dotyczących roli i zadań organizacji w stalinowskiej Polsce zawierały numery „Naszej Pracy” wydane w 1950 r. W jednym z nich zamieszczono artykuł *Kobiety w nowych zawodach*, w którym stwierdzono: „Kobiety rozpoczynają pracę w nowych zawodach dotąd wyłącznie wykonywanych przez mężczyzn jako tokarze, elektromonterzy, szklarze, murarze, traktorzyści, tramwajarze itd.”⁸¹ Zapowiadano również, że po wdrożeniu 6-letniego planu gospodarczego liczba zatrudnionych kobiet wyniesie aż ok. 2 138 000⁸². Spośród innych zadań LK planowanych w najbliższych latach wymieniano współdziałanie kobiet w utrwalaniu pokoju na świecie⁸³ oraz pomoc kobiecie w życiu codziennym i opiekę nad matką i dzieckiem.

Nowe zadania kobiet i ich rolę w aktualnej rzeczywistości politycznej zamierzano rozpowszechniać wśród kobiet pochodzących z różnych środowisk społecznych. W tym celu zaczęto wyznaczać przodownice społeczne, których zadaniem było podnoszenie świadomości ideologicznej w ich najbliższym otoczeniu. Pierwsza instrukcja dotycząca przodownic społecznych została opublikowana już w sierpniu 1949 r. Była ona skierowana do wszystkich zarządów kół LK, którym zalecono, aby wytypowały spośród swoich członkiń kandydatki na przodownice społeczne. Musiały one, jak akcentowano, reprezentować właściwe postawy polityczne i wysoki poziom uświadomienia ideologicznego oraz posiadać autorytet i szacunek w swoim środowisku, a także zaufanie swoich koleżanek. Oprócz tego należało wybierać osoby kontaktowe, które

⁷⁹ Ibidem, s. 38.

⁸⁰ I. Sztachelska, *Aktualne zadania...*, s. 7.

⁸¹ Z. Rozłucka, op. cit., s. 13.

⁸² Ibidem.

⁸³ Od 1949 r. prowadzono intensywną akcję propagandową zachęcającą kobiety do udziału w działaniach na rzecz ochrony pokoju na świecie. W 1950 r. odbył się w Warszawie Kongres Obrońców Pokoju, a w 1951 r. ogłoszono Kartę Międzynarodowego Plebiscytu Pokoju i nawoływano społeczeństwo do podpisywania jej. Członkinie LK miały włączyć się do agitacji na rzecz obrony pokoju i zachęcać przedstawicielki różnych środowisk kobiecych do złożenia podpisu pod Kartą Międzynarodowego Plebiscytu Pokoju. *Manifest do Narodów Świata, Obrońcy Pokoju obradują w Warszawie*, „Poznajmy Prawdę” 1950, nr 11–12, s. 1–5; *Podżegacze wojenni chcą rozpętać nową wojnę*, „Poznajmy Prawdę” 1951, nr 3–4, s. 6–7.

umiały bez trudu nawiązywać kontakty z ludźmi i miały dar przekonywania ich do swoich racji. Określając zadania przodownic społecznych, stwierdzono: „Zadaniem przodownicy społecznej jest stałe i systematyczne prowadzenie pracy uświadamiającej wśród kobiet indywidualnie lub w małych grupach, obejmujących kilka lub co najwyżej kilkanaście osób. Należy zwrócić specjalną uwagę na pracę wychowawczą żon robotników i pracowników”⁸⁴. Praca przodownic społecznych była koordynowana przez wyznaczone członkinie kół LK, które prowadziły ich ewidencję, organizowały dla nich odprawy oraz dostarczały im odpowiednich materiałów propagandowych⁸⁵.

Na krajowej odprawie przodownic społecznych, która miała miejsce w dniach 25 i 26 IX 1949 r., jeszcze raz podkreślono konieczność systematycznego szkolenia przodownic społecznych, aby osiągnęły wysoki poziom wiedzy politycznej i społecznej. Należało także dostosowywać tematykę wygłaszanych przez nie wykładów i pogadanek do aktualnych problemów społecznych i politycznych oraz otaczać je specjalną opieką, zapewniając im zarówno odpowiednie szkolenia, jak i dobre warunki bytowe⁸⁶.

W kolejnej instrukcji w sprawie pracy przodownic społecznych, opublikowanej w 1951 r., opierając się na dotychczasowych doświadczeniach, szczegółowo określono zakres ich zadań. Stwierdzono wówczas, że

przodownice społeczne powinny doprowadzać do świadomości każdej kobiety, że jest ona współgospodarzem kraju odpowiedzialnym za jego losy, zapoznać każdą kobietę ze zdobyczami jakie jej dała Polska Ludowa, z dotychczasowymi osiągnięciami naszej ojczyzny, budzić w kobiecie słuszną dumę narodową, wskazywać wspaniałe perspektywy rozwoju, stojące przed naszym krajem i jego obywatelami, uczynić każdą kobietę świadomym realizatorem planu sześcioletniego⁸⁷.

Należy podkreślić, że wytyczne dotyczące pracy przodownic społecznych były publikowane nie tylko na łamach „Naszej Pracy”, ale także w miesięczniku „Poznajmy Prawdę”, który pełnił funkcję specjalnie dla nich przeznaczanego podręcznika. Był on wydawany w latach 1949–1953, kiedy miała miejsce największa intensyfikacja pracy przodownic społecznych. Na jego łamach publikowano różnego rodzaju artykuły propagandowe omawiające aktualne tematy polityczne, gospodarcze i społeczne, informacje o pracy przodownic w terenie, ich problemy i odpowiadano na ich pytania. W specjalnej rubryce „Dzielimy się doświadczeniami” drukowano listy kobiet działających w organach terenowych oraz omawiano ich spostrzeżenia i wnioski z pracy⁸⁸.

⁸⁴ *Instrukcja w sprawie przodownic społecznych*, „Nasza Praca” 1949, nr 7–8 (29–30), s. 31.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 34.

⁸⁶ *Krajowa odprawa Przodownic Społecznych*, „Nasza Praca” 1949, nr 11 (33), s. 36.

⁸⁷ *Instrukcja w sprawie pracy przodownic społecznych*, „Nasza Praca” 1951, nr 15–16 (68–69), s. 7.

⁸⁸ Oprócz „Naszej Pracy” i „Poznajmy Prawdę”, jak już wspomniałam, ZG SOLK/LK wydawał także pismo „Kobieta”, które również rozpowszechniało światopogląd socjalistyczny. Należy jednak podkreślić, że liczba tekstów propagandowych publikowanych na jego łamach była

Najwięcej miejsca w każdym numerze „Poznajmy Prawdę” zajmowały artykuły propagandowe związane z aktualnymi problemami politycznymi, społecznymi i gospodarczymi. Można wśród nich wskazać m.in.: *Stosunek państwa do kościoła i religii, Rząd karze nie księdza tylko obywatela*⁸⁹, *Pogłębiajmy przyjaźń polsko-radziecką, Jak Związek Radziecki opiekuje się matką i dzieckiem*⁹⁰, *Czułość wobec wroga naszym obowiązkiem*⁹¹, *O czym mówiono w Sejmie*⁹², *Państwo a Kościół*⁹³, *Uchwały stałego Komitetu Światowego Kongresu Obrońców Pokoju, Dlaczego podpisujemy apel pokoju? Obóz pokoju okiełzna podżegaczy wojennych*⁹⁴, *Doniosłe znaczenie uchwał IV Plenum KC PZPR*⁹⁵, *W szóstą rocznicę Manifestu Lipcowego, Proces terrorystów w Warszawie*⁹⁶, *Kobieta w ZSRR*⁹⁷, *Czego uczą nas wypadki w Korei?, Apel kobiet koreańskich do kobiet świata*⁹⁸, *Związek Radziecki jest nadzieją wszystkich ludów walczących o pokój*⁹⁹, *Wrażenia z pobytu w Związku Radzieckim*¹⁰⁰, *O Ludowym Wojsku Polskim*¹⁰¹, *Wyjaśniamy trudności gospodarcze*¹⁰², *Kobieta pracuje zawodowo*¹⁰³, *Nasz Prezydent*¹⁰⁴, *Osiem lat ludowej ojczyzny*¹⁰⁵, *Idziemy do wyborów w Narodowym Froncie*¹⁰⁶, *XIX Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego*¹⁰⁷.

znacznie mniejsza niż w wyżej wymienionych pismach. Zawierało ono przede wszystkim porady dla kobiet z zakresu prowadzenia gospodarstwa domowego, opieki nad dzieckiem, gastronomii, higieny i medycyny, a także wskazówki dotyczące aktualnej mody. „Kobieta” 1947, nr 5, s. 1–23; 1948, nr 41, s. 1–23; 1949, nr 56, s. 1–24.

⁸⁹ *Stosunek państwa do kościoła i religii, Rząd karze nie księdza tylko obywatela*, „Poznajmy Prawdę” 1949, nr 1, s. 11–16.

⁹⁰ *Pogłębiajmy przyjaźń polsko-radziecką, Jak Związek radziecki opiekuje się matką i dzieckiem*, „Poznajmy Prawdę” 1949, nr 2, s. 1–15.

⁹¹ *Czułość wobec wroga naszym obowiązkiem*, „Poznajmy Prawdę” 1950, nr 1 (3), s. 8.

⁹² *O czym mówiono w Sejmie*, „Poznajmy Prawdę” 1950, nr 2 (4), s. 21–22.

⁹³ *Państwo a Kościół*, „Poznajmy Prawdę” 1950, nr 3 (5), s. 16–24.

⁹⁴ *Uchwały stałego Komitetu Światowego Kongresu Obrońców Pokoju, Dlaczego podpisujemy apel pokoju? Obóz pokoju okiełzna podżegaczy wojennych*, „Poznajmy Prawdę” 1950, nr 4 (8), s. 1–2, 46–51.

⁹⁵ *Doniosłe znaczenie uchwał IV Plenum KC PZPR*, „Poznajmy Prawdę” 1950, nr 5 (9), s. 1–14.

⁹⁶ *W szóstą rocznicę Manifestu Lipcowego, Proces terrorystów w Warszawie*, „Poznajmy Prawdę” 1950, nr 6 (10), s. 1–6, 54–56.

⁹⁷ *Kobieta w ZSRR*, „Poznajmy Prawdę” 1950, nr 9–10 (13–14), s. 1–27.

⁹⁸ *Czego uczą nas wypadki w Korei?, Apel kobiet koreańskich do kobiet świata*, „Poznajmy Prawdę” 1951, nr 1–2 (17–18), s. 20–32.

⁹⁹ *Związek Radziecki jest nadzieją wszystkich ludów walczących o pokój*, „Poznajmy Prawdę” 1951, nr 3–4 (19–20), s. 19–20.

¹⁰⁰ *Wrażenia z pobytu w Związku Radzieckim*, „Poznajmy Prawdę” 1951, nr 7 (23), s. 1–21.

¹⁰¹ *O Ludowym Wojsku Polskim*, „Poznajmy Prawdę” 1951, nr 8 (24), s. 1–12.

¹⁰² *Wyjaśniamy trudności gospodarcze*, „Poznajmy Prawdę” 1951, nr 9 (25), s. 1–19.

¹⁰³ *Kobieta pracuje zawodowo*, „Poznajmy Prawdę” 1952, nr 1 (26), s. 1–14.

¹⁰⁴ *Nasz Prezydent*, „Poznajmy Prawdę” 1952, nr 4 (29), s. 1–30.

¹⁰⁵ *Osiem lat ludowej ojczyzny*, „Poznajmy Prawdę” 1952, nr 7 (32), s. 1–39.

¹⁰⁶ *Idziemy do wyborów w Narodowym Froncie*, „Poznajmy Prawdę” 1952, nr 8 (33), s. 1–9.

¹⁰⁷ *XIX Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego*, „Poznajmy Prawdę” 1952, nr 9 (34), s. 1–13.

Biorąc pod uwagę tytuły wyżej wymienionych artykułów, można wyszczególnić kilka grup tematycznych. Wiązały się one z następującymi problemami: polityką państwa wobec Kościoła katolickiego¹⁰⁸, aktualnym programem oraz wytycznymi PZPR, sprawami gospodarczymi, utrwalaniem światowego pokoju, ZSRR i jego zasługami, osiągnięciami władz Polski Ludowej oraz ich walką z przeciwnikami ustroju socjalistycznego¹⁰⁹. Nie trudno zauważyć, że wiele tych tematów było analogiczne z tymi, które publikowano na łamach „Naszej Pracy”. Niektóre z nich zostały nawet tak samo albo bardzo podobnie sformułowane, a rozpowszechniane w nich treści propagandowe nie różniły się. Warto przy tym zaznaczyć, że w „Poznajmy Prawdę” było więcej artykułów związanych z aktualną sytuacją polityczną, gospodarczą i społeczną państwa niż w „Naszej Pracy” w latach 1949–1953, gdyż pierwszy z wymienionych miesięczników, jak już wspomniałam, służył przodownikom pracy za podręcznik i na podstawie publikowanych tam treści przygotowywały one pogadanki i wykłady, które potem wygłaszały w swoim środowisku.

Oprócz artykułów, które stanowiły wzorce do opracowywania pogadanek i wykładów, w wielu numerach „Poznajmy Prawdę” znajdowały się także instrukcje i wytyczne dla przodownic społecznych. Na przykład w pierwszym numerze pisma zamieszczono sześciostronicowy tekst *Kto to jest przodownica społeczna i na czym polega jej praca*¹¹⁰, w którym zdefiniowano pojęcie przodownicy i określono zakres jej zadań. W piątym numerze z 1950 r. opublikowano obszerny artykuł *Zadania przodownic społecznych na odcinku pogłębiania socjalistycznej dyscypliny pracy*¹¹¹, a w pierwszym i drugim z 1952 r. były aż trzy tego rodzaju teksty: *O pracy przodownic społecznych*, *Zadania przodownic społecznych* i *Zarządy Ligi Kobiet muszą otoczyć przodownice*

¹⁰⁸ Władze Polski Ludowej od początku zwalczały Kościół katolicki, który wspierał opozycję. Najpierw dążono do pełnej laicyzacji społeczeństwa, a potem utworzono ruch księży patriotów popierających aktualny ustrój. Zmierzając do utrzymania podziału w środowisku duchownych, podważały autorytet papieża. W tym celu wykorzystano m.in. *List Piusa XII z marca 1948 r. do biskupów niemieckich*, w którym wyraził on współczucie dla ludności niemieckiej wysiedlonej z ziem polskich. List ten stał się bowiem pretekstem do rozpoczęcia szeroko zakrojonej akcji propagandowej, której celem było przekonanie społeczeństwa, że papież nie tylko starał się podzielić naród, ale także, oficjalnie współczując wysiedlonym Niemcom, podważał trwałość zachodnich granic Polski. *Księża lojalni obywatele Polski Ludowej*, „Poznajmy Prawdę” 1949, nr 1, s. 15–16; *Papież i Watykan*, „Poznajmy Prawdę” 1949, nr 1, s. 18.

¹⁰⁹ A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Treści propagandowe rozpowszechniane przez Społeczno-Obywatelską Ligę Kobiet / Ligę Kobiet na podstawie pisma „Poznajmy Prawdę” (1946–1952)*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, Białystok 2017, s. 62.

¹¹⁰ *Kto to jest przodownica społeczna i na czym polega jej praca*, „Poznajmy Prawdę” 1949, nr 1, s. 2–4.

¹¹¹ *Zadania przodownic społecznych na odcinku pogłębiania socjalistycznej dyscypliny pracy*, „Poznajmy Prawdę” 1950, nr 5 (19), s. 33.

*społeczne szczególną opieką*¹¹². W artykułach tych również przekazywano te same informacje, które zamieszczano w „Naszej Pracy”, były one jednak bardziej szczegółowo i przystępnie opisane, dzięki czemu stawały się bardziej zrozumiałe dla przodownic pracy.

Przodownica społeczna, wyróżniająca się spośród innych wysokim poziomem uświadczenia politycznego, oddana państwu ludowemu oraz posiadająca pełne zaufanie władz, stanowiła w latach 1949–1953 wzór do naśladowania dla innych kobiet. Była ona bowiem nie tylko żoną i matką, ale również kobietą realizującą się zarówno w życiu zawodowym, jak i publicznym. W rzeczywistości jednak, zgodnie z wytycznymi PZPR, przodownice społeczne przede wszystkim aktywnie uczestniczyły w procesie indoktrynacji społeczeństwa, a ich rola i miejsce zostały ściśle określone przez władze. Z ich pracy zrezygnowano w 1953 r., kiedy w Polsce pojawiły się już pierwsze symptomy destalinizacji. W tym samym roku zlikwidowano również miesięcznik „Poznajmy Prawdę”¹¹³.

Treści propagandowe rozpowszechniane w prasie kobiecej w latach 1949–1954 jeszcze raz potwierdzają fakt, że w okresie polskiego stalinizmu starano się kreować nowy wzór kobiety, która mogła wykonywać takie same zadania jak mężczyźni, a więc pracować w zawodach, które dotąd były zastrzeżone tylko dla mężczyzn. Wyższe płace oferowane im na tych stanowiskach pozwalały utrzymać rodzinę, a tym samym uzyskać większą niż wcześniej samodzielność finansową. Niezależnie od tego kobiety nadal musiały zajmować się domem i dziećmi. Z tego względu, aby ułatwić im jednocześnie wykonywanie obowiązków domowych i zawodowych, władze nadal popierały tworzenie różnego rodzaju placówek opiekuńczych dla dzieci oraz ogólnodostępnych stołówek i pralni. Nie brano natomiast wówczas jeszcze w ogóle pod uwagę możliwości podziału prac domowych pomiędzy obydwójce współmałżonków i w ten sposób odciążenie kobiet.

Kreowanie takiego, a nie innego wzorca kobiety w latach 1949–1954 wynikało z określonych przyczyn. Konieczność terminowego zrealizowania 6-letniego planu gospodarczego wymagała znacznego zwiększenia zatrudnienia w różnych gałęziach przemysłu, a więc zwiększyła się liczba zawodów oferowanych kobietom. Należy przy tym zaznaczyć, że ideał kobiety, która podejmowała pracę w różnych zawodach, nawet męskich, i jednocześnie była żoną i matką stał się popularny w ZSRR. Z tego względu w okresie stalinowskim, gdy wprowadzano wzorce radzieckie w różnych dziedzinach życia, zaczęto również model ten rozpowszechniać w Polsce. Od 1954 r., kiedy rozpoczął się już proces destalinizacji, w Polsce zaczęło ponownie dominować tradycyjne podejście do roli kobiet w społeczeństwie.

¹¹² *O pracy przodownic społecznych, Zadania przodownic społecznych, Zarządy Ligi Kobiet muszą otoczyć przodownice społeczne szczególną opieką*, „Poznajmy Prawdę” 1951, nr 1–2 (17–18), s. 3–13.

¹¹³ Z. Sokół, *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945–1995*, Rzeszów 1998, s. 142–143.

Zasadnicze zmiany w kreowaniu wizerunku kobiet widać już w latach 1955–1956. Na łamach „Naszej Pracy” opublikowano w tym okresie kilka tekstów związanych z tą problematyką, m.in. *Bliżej codziennego życia kobiety* i *Czy kobieta może istotnie pracować na każdym odcinku życia gospodarczego?* Autor pierwszego z wymienionych artykułów stwierdził, że praca kobiet w przemyśle ciężkim, zwłaszcza w niektórych gałęziach przemysłu hutniczego i górniczego, była niewskazana ze względu na ich kondycję fizyczną. Zatrudnianie ich na stanowiskach wcześniej zarezerwowanych tylko dla mężczyzn, gdzie musiały się wykazywać dużą siłą fizyczną, mogło, jak podkreślał, zaszkodzić ich zdrowiu, a przede wszystkim uniemożliwić w przyszłości urodzenie dzieci. Zjawisko pracy kobiet na tego rodzaju stanowiskach usprawiedliwiano w następujący sposób: „W okresie, kiedy propagowałyśmy pracę kobiet w tzw. nowych zawodach, życie nakazywało nam sięgnąć po tzw. rezerwę kobiecą. Trzeba było szybko odbudowywać przemysł, zwiększać wydobywanie węgla, budować maszyny”¹¹⁴.

Ten sam temat podjął również autor drugiego z wymienionych artykułów. Na początku przypomniał, że kilka lat temu znacznie rozszerzono liczbę zawodów, które mogły wykonywać kobiety, ale jednocześnie wspominał o trudnej sytuacji gospodarczej w tym okresie i związanej z tym konieczności wykorzystania wszystkich możliwych rezerw społecznych. Z czasem jednak okazało się, że

organizm kobiety jest pod wieloma względami słabszy i bardziej wrażliwy od organizmu mężczyzny – tylko kobieta jest matką. Współczesna medycyna dowiodła, że istnieje wiele prac w przemyśle, które powodują trwałe ujemne zmiany fizjologiczne w organizmie kobiety, wpływające niejednokrotnie na zaburzenia, a nawet całkowite zahamowanie funkcji rozrodczych albo też odbijające się niekorzystnie na rozwoju potomstwa¹¹⁵.

Z powyższych powodów w zakładach pracy i fabrykach zaczęto wprowadzać w życie nowe zarządzenia i przepisy związane z ochroną pracy kobiet. Ich następstwem było zwalnianie kobiet z zajmowanych dotąd miejsc pracy. Na przykład w kopalniach wiele z nich zostało przesuniętych z dobrze płatnych stanowisk pod ziemią na gorzej płatne na powierzchni, natomiast dyrekcja Huty „Kościuszko” w Chorzowie musiała zwolnić ok. 80 kobiet, gdyż wykonywały one prace szkodliwe dla zdrowia, a zakład nie dysponował odpowiednimi dla nich stanowiskami zastępczymi¹¹⁶.

Tego rodzaju fakty powodowały ogólne rozczarowanie i rozgoryczenie w środowiskach kobiecych. Z oczywistych powodów oczekiwały one wsparcia

¹¹⁴ *Bliżej codziennego życia kobiety*, „Nasza Praca” 1956, nr 7–8 (127–128), s. 3.

¹¹⁵ *Sprawy palące – Czy kobieta istotnie może pracować na każdym odcinku życia gospodarczego*, „Nasza Praca” 1956, nr 7–8 (127–128), s. 11.

¹¹⁶ *Ibidem*.

od LK, która przecież wcześniej zachęcała je do podejmowania pracy w nowych zawodach. Przedstawicielki organizacji, jak już wspomniałam, krytykowały propagowaną wcześniej politykę wobec kobiet, usprawiedliwiając ją trudną sytuacją gospodarczą. W nowej sytuacji przyjęły oficjalnie stanowisko władz w tej sprawie i zaproponowały kobietom, aby podejmowały pracę dostosowaną do ich możliwości fizycznych, a więc w chałupnictwie lub w takich zawodach, jak kelnerki, szatniarki, bileterki itp., które jednak były nisko opłacane.

W tej sytuacji mężczyzna znów stał się jedynym żywicielem rodziny, a kobieta miała pełnić przede wszystkim funkcje żony i matki. Mogła wprawdzie podejmować pracę, ale tylko w zawodach dla niej odpowiednich, zazwyczaj gorzej płatnych, które uniemożliwiały uzyskanie niezależności finansowej.

Treści propagandowe rozpowszechniane przez SOLK/LK, ukazujące zmieniający się wzór kobiety w Polsce Ludowej lat 1946–1956, były popularyzowane, jak już wspomniałam, nie tylko na łamach prasy, ale również za pośrednictwem wykładów i pogadanek wygłaszanych w trakcie zajęć oświatowych prowadzonych w świetlicach, oficjalnych zebrań czy uroczystości oraz na różnego rodzaju kursach. Opracowywaniem tekstów wykładów i pogadanek zajmowała się Rada Oświatowa, powołana w Wydziale Kulturalno-Oświatowym ZG SOLK/LK, do której należały m.in. Regina Fleszarowa czy Żanna Kormanowa. Z czasem w wydziale tym utworzono trzy rady: Radę Prelegentką odpowiedzialną za pion uczelniany, Radę Czytelniczą koordynującą działalność pionu czytelniczego oraz Radę Świetlicową. Taką samą strukturę posiadały rady kulturalno-oświatowe przy zarządach wojewódzkich. Koordynowały one działalność sekcji kulturalno-oświatowych przy zarządach powiatowych oraz planowały pracę kulturalno-oświatową¹¹⁷.

Zgodnie z odgórnymi wytycznymi od 1948 r. Wydział Kulturalno-Oświatowy ZG SOLK/LK kładł duży nacisk na tworzenie świetlic, których celem było przede wszystkim „uaktywnienie społeczne i polityczne kobiet związane z odbudową Polski Ludowej”¹¹⁸ oraz podnoszenie ich poziomu ideologicznego, umysłowego, a także kultury życia codziennego¹¹⁹. Powstawały trzy rodzaje świetlic: otwarte, połączone z zakładami pracy i organizacyjne. We wszystkich organizowano zajęcia oświatowe, artystyczne, rozrywkowe, praktyczne, a także urządzano tam zebrania i uroczystości¹²⁰. Należy zaznaczyć, że szkolenia dla prelegentek i kierowniczek świetlic Wydział Kulturalno-Oświatowy prowadził już w 1947 r., ale od 1948 r. położył na nie większy nacisk.

W trakcie tych szkoleń zwracano szczególną uwagę na rozszerzanie wiedzy z historii współczesnej¹²¹. Kursy trwały przez miesiąc, a ich program

¹¹⁷ Z. Sobierajska, *Rady kulturalno-oświatowe*, „Nasza Praca” 1948, nr 12 (22), s. 72.

¹¹⁸ *Wytyczne pracy dla świetlic Ligi Kobiet*, „Nasza Praca” 1948, nr 10–11 (20–21), s. 29.

¹¹⁹ *Ibidem*.

¹²⁰ *Ibidem*, s. 29–30.

¹²¹ *Sprawozdanie Wydziału Kulturalno-Oświatowego*, „Nasza Praca” 1947, nr 7–9, s. 50.

zawierał wykłady i pogadanki z zakresu: cele i zadania świetlic, historia międzynarodowego ruchu kobiecego, cele i zadania SOLK/LK, zagadnienia gospodarcze, korzystanie z dorobku kulturalnego, terytorium i granice Polski, nowa polityka zagraniczna Polski, trzyletni plan odbudowy gospodarczej, kwestia niemiecka, współpraca narodów słowiańskich, Związek Radziecki¹²².

Od 1948 r. ZG SOLK/LK zintensyfikował akcję szkoleniową dla pracowników i kierowniczek świetlic, a następnie planował otwierać świetlice w miastach i mniejszych miejscowościach. Oprócz tego zalecił, aby wszystkie zarządy wojewódzkie SOLK/LK szkoliły prelegentki z miast powiatowych i mniejszych miejscowości. Akcja szkoleniowa miała objąć ok. tysiąca kobiet¹²³. Jeden z pierwszych tego rodzaju kursów odbył się w lutym 1948 r. w Centralnym Ośrodku Szkoleniowym w Warszawie i ukończyło go 48 słuchaczek¹²⁴.

W marcu następnego roku w tym samym ośrodku zorganizowano kolejny kurs świetlicowy, który również miał trwać miesiąc. Jego celem było „przygotowanie słuchaczek do prowadzenia pracy oświatowej i artystycznej w świetlicach”¹²⁵. Obejmował on 236 godzin wykładów i zajęć praktycznych, w tym 64 godziny przeznaczono na ogólne zagadnienia, 60 na zagadnienia świetlicowe i 112 na zajęcia praktyczne (seminaria, dyskusje, śpiew, tańce). Na kurs ten przyjęto 40 słuchaczek¹²⁶. W programie powyższego kursu przewidywano nie tylko zajęcia na tematy propagandowe, ale także inne, bardziej interesujące ćwiczenia praktyczne, na których uczono śpiewu czy tańca. W ten sposób starano się zachęcić kobiety do uczęszczania na tego rodzaju kursy.

Oprócz powyższego kursu Wydział Kulturalno-Oświatowy ZG SOLK/LK zorganizował w 1949 r. kursy dla kierowniczek zespołów czytelniczych, a także dla sekretarzy powiatowych oraz aktywu wojewódzkiego i powiatowego. Kursy te również trwały ok. miesiąca. Program pierwszego z wymienionych kursów obejmował 54 godziny wykładów i ćwiczeń praktycznych z zakresu zagadnień ideologicznych, wiedzy o książce, czytelnictwa i techniki pracy umysłowej. W trakcie kursu głośno czytano fragmenty, a potem dyskutowano o takich utworach, jak *Pokój na poddaszu* Wandy Wasilewskiej, *Matka* Maksyma Gorkiego czy *Chłopcy z ulic miasta* Haliny Górskiej. Uczęszczało na niego 66 kobiet¹²⁷. Program tego kursu, podobnie jak wcześniej omówionego kursu świetlicowego, również był zróżnicowany. Oprócz tematów propagandowych poruszano na nim także problemy fachowe z zakresu czytelnictwa czy techniki pracy umysłowej. Dzięki temu kadry oświatowe SOLK/LK były przygotowane do realizacji zadań propagandowych zarówno pod względem ideologicznym, jak i fachowym.

¹²² A. Daszewska, *Na kursie świetlicowym Ligi Kobiet*, „Nasza Praca” 1948, nr 2–3 (12–13), s. 25–26.

¹²³ *O pracy kulturalno-oświatowej Ligi Kobiet*, „Nasza Praca” 1948, nr 1 (11), s. 29.

¹²⁴ A. Daszewska, op. cit., s. 25–26.

¹²⁵ *Kurs świetlicowy*, „Nasza Praca” 1949, nr 3–4 (25), s. 44–45.

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ *Kurs dla kierowniczek zespołów czytelniczych*, „Nasza Praca” 1949, nr 3–4 (25), s. 43–44.

Kurs dla sekretarzy powiatowych trwał 3 tygodnie i obejmował 144 godziny zajęć, w tym 90 wykładów, 48 godzin seminariów oraz 6 godzin zajęć świetlicowych. Na kursie omawiano ogólne zagadnienia, np. historie ustrojów społecznych, ustrój Polski Ludowej, sprawy gospodarcze oraz kwestie dotyczące struktury organizacji. Ukończyły go 22 osoby¹²⁸.

Dla przedstawicielek aktywu wojewódzkiego organizowano czterodniowe seminaria, a dla członkiń zarządów powiatowych – kilkugodzinne. Obejmowały one takie tematy, jak: fundamenty budowy gospodarki socjalistycznej, solidarność międzynarodowa oraz zdobycze socjalne kobiet i rola kobiet w przebudowie wsi. Szkolenie to zamierzano przeprowadzić w ciągu 2 miesięcy dla 2 tys. kobiet¹²⁹.

Program szkoleń dla aktywu SOLK/LK był znacznie mniej urozmaicony niż tych, które organizowano dla świetliczanek lub kierowniczek zespołów czytelniczych. Obejmowały one przede wszystkim zagadnienia polityczne, społeczne i gospodarcze ujęte w propagandowy sposób. Jedynie w pierwszym z wymienionych, ze względu na jego charakter, planowano rozszerzyć wiedzę słuchaczek na temat struktur organizacji. Program kursu dla członkiń zarządów SOLK/LK przewidywał natomiast jedynie ogólne podniesienie ich poziomu ideologicznego. Przeznaczano na niego jednak niewiele czasu – cztery dni lub tylko kilkanaście godzin, gdyż wychodzono z założenia, że osoby wybierane do zarządów już wcześniej musiały reprezentować właściwe postawy polityczne. Udział w szkoleniu miał więc tylko utrwalić w nich przekonanie, że popierając ustrój socjalistyczny, dokonały właściwego wyboru.

Dążąc do podniesienia poziomu ideologicznego, sekcje kulturalno-oświatowe w zarządach wojewódzkich i powiatowych prowadziły szkolenia propagandowe nie tylko dla swoich przewodniczących i członkiń, ale również dla przodownic społecznych i członkiń kół gospodyń wiejskich przy Związku Samopomocy Chłopskiej (ZSCh)¹³⁰. Na przykład w 1951 r. na terenie województwa rzeszowskiego zorganizowano 22 kursy dla przewodniczących i członkiń zarządów kół terenowych, 4 kursy dla przodownic społecznych i 49 kursów dla członkiń kół gospodyń wiejskich ZSCh. Najlepiej akcja szkoleniowa została przeprowadzona w ostatnim z wymienionych środowisk. Zorganizowano tam bowiem aż 49 kursów, które ukończyło 875 słuchaczek¹³¹.

¹²⁸ *Szkolenie aktywu Ligi Kobiet. I Kursy dla sekretarzy powiatowych*, „Nasza Praca” 1949, nr 3–4 (25), s. 41–42.

¹²⁹ *Szkolenie aktywu Ligi Kobiet. II seminaryjne kursy dla aktywu wojewódzkiego i powiatowego*, „Nasza Praca” 1949, nr 3–4 (25), s. 41–42.

¹³⁰ Przy ZG ZSCh powołano Wydział Kobiety. Wydziały kobiece funkcjonowały również w organach terenowych związku i tworzyły na wsiach koła gospodyń wiejskich. Zgodnie z umową zawartą pomiędzy SOLK/LK a ZSCh członkinie tych kół należały jednocześnie do SOLK/LK. Z czasem koła gospodyń wiejskich usamodzielnily się i działały niezależnie od LK. I. Sztachelska, *Cele, zadania...*, s. 6.

¹³¹ Z. Sobierajska, *Szkolenie ideologiczne na terenie województwa rzeszowskiego*, „Nasza Praca” 1951, nr 15–16 (68–69), s. 26.

Z oczywistych powodów wysoki poziom świadomości ideologicznej miał szczególne znaczenie wśród kobiet związanych ze środowiskami organów bezpieczeństwa państwa i żołnierzy WP, stanowiącymi oparcie dla nowych władz. Z tego względu od początku prowadzono tam również intensywną działalność wychowawczo-propagandową i organizowano szkolenia ideologiczne. Te ostatnie były przeprowadzane osobno lub podczas innych kursów.

Na przełomie marca i kwietnia 1949 r. odbyła się I Krajowa Narada Aktywu Ligi Kobiet Rodzin Wojskowych i Pracowników Instytucji Wojskowych¹³². Podsumowano na niej dotychczasową działalność wydziału, stwierdzając, że do kwietnia 1949 r. zorganizował on w środowisku WP 60 kursów zawodowych. W programie każdego z nich przeznaczono 74 godziny na wykłady polityczno-społeczne. Kursy te ukończyło 1600 kobiet. Oprócz tego przeprowadzono 14 szkoleń politycznych, które ukończyło 300 kobiet¹³³.

W latach 1950–1953 intensywną akcję szkoleniową prowadzono w poszczególnych pułkach Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW). Na przykład w 1950 r. Zarząd Polityczno-Wychowawczy KBW na wniosek koła LK przy 13 Pułku KBW zorganizował szkolenie polityczne, na które zgłosiły się 22 członkinie. Należały do nich żony oficerów i podoficerów zawodowych oraz pracownice administracyjne. Kurs trwał od 30 I do 15 IV 1950 r., a zajęcia odbywały się dwa razy w tygodniu. Program zajęć obejmował następujące tematy: „Materialistyczne pojmowanie dziejów”, „Wspólnota pierwotna i niewolnictwo”, „Feudalizm i kapitalizm”, „Imperializm najwyższe stadium kapitalizmu”, „Demokracja Ludowa w Polsce”, „ZSRR kraj zwycięskiego socjalizmu”, „Budowa fundamentów socjalizmu w Polsce Ludowej”, „Z dziejów międzynarodowego ruchu robotniczego”, „Z dziejów polskiego ruchu robotniczego”, „PZPR na czele mas pracujących Polski”, „Światowy Ruch Kobiet”. Oprócz wykładów w trakcie kursu organizowano seminaria, podczas których dyskutowano na wyżej wymienione tematy¹³⁴.

Wydział Polityczny przy 7 Pułku KBW, na wniosek tamtejszego koła LK, w 1953 r. zorganizował seminaria na tematy polityczne, w trakcie których m.in.

¹³² W czerwcu 1948 r. przy ZG SOLK powstał Wydział Rodzin Wojskowych i Pracowników Instytucji Wojskowych. Cztery lata później utworzono Organizację Rodzin Wojskowych, która ściśle współpracowała z LK. Jej członkinie działały tylko w środowisku żołnierzy WP, dostosowując się do jego potrzeb. W 1968 r. powstały natomiast Koła Rodzin Milicyjnych, również współpracujące z LK, których pracę ograniczono tylko do środowisk funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa państwa i Milicji Obywatelskiej. AIPN, 692/1342, Sprawozdania i korespondencja dotycząca kół ORW, k. 1–180; A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Koła Rodzin Milicyjnych – powstanie, organizacja i praca propagandowa*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2017, nr 1 (2), s. 33.

¹³³ *I Krajowa Narada Aktywu Kobiet Rodzin Wojskowych i Pracowników Instytucji Wojskowych*, „Nasza Praca” 1949, nr 3–4 (25–26), s. 38.

¹³⁴ AIPN, 635/545, Pismo Szefa Zarząd Polityczno-Wychowawczego KBW w sprawie uruchomienia szkolenia politycznego dla członkiń koła LK przy 13 Pułku KBW z 30 I 1950 r., k. 106–107.

omawiano: „Stalin – Wódz obozu pokoju i narodu polskiego”, „Przygotujemy się do uczczenia Święta 1 Maja”, „Wieś polska w budownictwie socjalizmu” czy „Imperializm Amerykański wróg niepodległości i pokoju”¹³⁵. Biorąc pod uwagę tematy przedstawiane na kursach propagandowych w KBW, można stwierdzić, że duży nacisk kładziono na podnoszenie ogólnego poziomu wiedzy ideologicznej. Mniej skupiano się natomiast na zagadnieniach roli kobiety w aktualnej rzeczywistości. Na niektórych zajęciach omawiano wprawdzie takie tematy, jak „Kobieta w ZSRR” czy „Kobiety w walce o pokój”, ale było ich znacznie mniej niż np. w programach kursów organizowanych dla kobiet z innych środowisk.

Warto przy tym zaznaczyć, że na szkoleniach propagandowych prowadzonych w wojsku czy organach bezpieczeństwa państwa nie zachęcano również kobiet do podejmowania pracy na stanowiskach zastrzeżonych dla mężczyzn. W latach 1948–1954, niezależnie od ogólnych wytycznych, oferowane tam kursy zawodowe obejmowały przede wszystkim te profesje, które były dla nich charakterystyczne. Należały do nich m.in. kursy krawieckie, księgowości, maszynopisania i stenografii, telegraficzne czy sanitarne. Na przykład koło SOLK/LK przy Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) w latach 1948–1949 przeprowadziło kurs krawiecki, który ukończyło 10 kobiet, a także kurs maszynopisania i stenografii oraz kurs sanitarny¹³⁶. W kolejnym roku członkinie tego koła planowały natomiast zorganizować następne kursy krawieckie oraz kurs maszynopisania. Kobiety, które ukończyły kurs maszynopisania, były przyjmowane do pracy w organach bezpieczeństwa państwa, natomiast dla absolwentek szkoleń krawieckich zamierzano otworzyć pracownię zorganizowaną na zasadach spółdzielczości¹³⁷.

Szkolenia sanitarne, maszynopisania oraz telegrafistek prowadzono także w jednostkach wojskowych i również, w miarę możliwości, zatrudniano tam absolventki tych kursów. Koło LK przy 11 Pułku KBW już w marcu 1953 r. przeprowadziło werbunek kandydatek na kurs telegrafistek i podkreślało, że „zgłoszone kandydatki czekają bardzo niecierpliwie na rozpoczęcie kursu”¹³⁸. Takie same kursy zorganizowały członkinie LK przy 12 Pułku KBW w lutym 1953 r.¹³⁹

Takie, a nie inne rodzaje oferowanych szkoleń wynikały z potrzeb wymienionych wyżej środowisk oraz z odmiennego podejścia do roli kobiet, jaką musiały tam spełniać. Żony funkcjonariuszy i wojskowych miały przede wszystkim wspierać mężów w wykonywaniu ich zadań. Powinny one również reprezentować

¹³⁵ AIPN, 686/90, t. 2, Plan pracy wśród kobiet na kwiecień 1953 r., k. 363.

¹³⁶ AIPN, 01790/350, Sprawozdanie z działalności SOLK przy MBP za okres od października 1948 r. do września 1949 r., k. 40; *ibidem*, Protokół z zebrania kół rodzin PZPR przy MBP z 14 VII 1949 r., k. 49.

¹³⁷ *Ibidem*, Sprawozdanie z działalności SOLK przy MBP za okres od października 1948 r. do września 1949 r., k. 40.

¹³⁸ AIPN, 686/90, cz. 2, Sprawozdanie z pracy wśród kobiet za marzec 1953 r., k. 403.

¹³⁹ *Ibidem*, cz. 1, Plan pracy LK przy 12 Pułku KBW na luty 1953 r., k. 55.

wysoki poziom uświadomienia ideologicznego, aby odpowiednio wychowywać dzieci, kształtując ich na wzorowych obywateli Polski Ludowej. Z tego względu ich główną rolą były prowadzenie domu i opieka nad potomstwem.

Niezależnie od tego zachęcano je oczywiście do pracy społecznej i wstępowania do SOLK/LK, gdyż dzięki temu, jak podkreślano, rozszerzały wiedzę ogólną i polityczną, a także zapoznawały się z problemami swojego środowiska. Mogły także podejmować pracę zawodową, ale tylko na przewidzianych dla nich stanowiskach. Żony funkcjonariuszy i żołnierzy były bowiem najczęściej zatrudniane w organach bezpieczeństwa państwa czy instytucjach wojskowych, gdzie pełniły funkcję sekretarek, maszynistek, telegrafistek, księgowych czy pielęgniarek. Nie zaistniała więc potrzeba organizowania dla nich innego rodzaju kursów¹⁴⁰.

Innymi, często stosowanymi formami działalności wychowawczo-propagandowej, oprócz rozpowszechniania prasy i prowadzenia akcji szkoleniowej, były różnego rodzaju zebrania oraz uroczystości organizowane z okazji świąt państwowych czy rocznic ważnych wydarzeń historycznych. Nadzwyczajne zebrania czy uroczyste akademie odbywały się więc zarówno z okazji Dnia Kobiet, Dnia Dziecka, Święta Pracy, jak i rocznicy rewolucji październikowej, odzyskania niepodległości, obchodów 5-lecia Polski Ludowej itp. W trakcie zebrań przeprowadzano najczęściej wykład lub pogadankę, po której odbywała się dyskusja, natomiast podczas akademii, oprócz wykładów, organizowano koncerty, recytacje wierszy czy pokazy taneczne. Bardzo często po tego rodzaju imprezach oferowano również uczestnikom poczęstunek.

Treści propagandowe wygłaszane w trakcie zebrań i akademii były takie same jak te, które rozpowszechniano na łamach prasy czy podczas szkoleń ideologicznych. Zdarzały się często przypadki, że omawiano te same tematy.

---

¹⁴⁰ Należy podkreślić, że koła SOLK/LK, działające w innych środowiskach, w omawianym okresie realizowały takie rodzaje kursów zawodowych dla kobiet, które były zgodne z wytycznymi PZPR. Z tego względu do 1948 r. przeważały szkolenia z zakresu: krawiectwa, chałupnictwa, gastronomii, oświaty czy różnego rodzaju zadań administracyjnych. W 1947 r. w wielu województwach przeszkolono kobiety do pracy w konfekcji, stołówkach i jadalniach. W Warszawie do 15 X 1947 r. 20 słuchaczek ukończyło kurs pracownic jadalni, a 245 – kurs krawiecki. W Szczecinie organizowano szkolenia dla przedszkolank, krawcowych i pracownic zakładów papierniczych. W Łodzi i we Wrocławiu również przede wszystkim szkolono krawcowe. Po 1948 r., zgodnie z programem PZPR, LK propagowała przyuczanie kobiet do nowych zawodów w ramach realizacji planu 6-letniego. W tym okresie organizowano dla nich kursy murarskie, malarzy budowlanych, maszynistów, młynarzy, a także inne zapewniające im prace w takich gałęziach przemysłu, jak energetyka, hutnictwo, górnictwo czy metalurgia. Na przykład w 1950 r. zwerbowano do czteroletniego Technikum Młynarskiego we Wrocławiu 19 kobiet, które w przyszłości miały być wykwalifikowanymi fachowcami młynarskimi. W roku szkolnym 1950/1951 w szkołach zawodowych o profilu energetycznym dziewczęta stanowiły 16% wszystkich uczniów, w szkołach zawodowych hutniczych – 12%, a w szkołach zawodowych metalurgicznych – 20%. J. Adamusowa, *O szkoleniu zawodowym kobiet*, „Nasza Praca” 1947, nr 10, s. 36; Z. Rozlucka, op. cit., s. 25.

Intensywną działalność wychowawczo-propagandową prowadziła m.in. Sekcja Oświatowa w Płocku, gdzie od stycznia 1947 r., w każdy czwartek, odbywały się wykłady i pogadanki na tematy polityczne. W jednym z referatów przewodnicząca sekcji omówiła zmiany, jakie dokonały się w Polsce i na świecie po ostatniej wojnie. Na zebraniu z okazji święta 1 Maja ogłoszono pogadankę na temat korzyści związanych ze zmianą granic zachodnich, wywieszono plakaty propagandowe oraz urządzono deklamacje wierszy Gustawa Morcinka¹⁴¹.

Z oczywistych powodów dużym zaangażowaniem w organizację tego rodzaju inicjatyw wykazywały się członkinie kół SOLK/LK działających w organach bezpieczeństwa publicznego. Na przykład wspomniane koło SOLK przy MBP już od 1947 r. organizowało zebrania, na których wygłaszano referaty na takie tematy, jak: „O Jasi Fornalskiej – bojownicze walki o wolność”, „O wyborach do Sejmu ustawodawczego”, „O 8 marca 1947 r.”, „Walka ze spekulacją, cele i zadania SOLK”, „ZSRR nasz sojusznik”, „Kobieta w ZSRR”, „Rewolucja Październikowa”. Poza tym z okazji Dnia Kobiet odbyło się uroczyste zebranie koła SOLK, na którym zostały ogłoszone referaty na tematy patriotyczne. Potem był koncert, a po jego zakończeniu uczestniczono w wieczorku tanecznym¹⁴².

Od 1947 do 1950 r. na zebraniach tego samego koła, które organizowano, w miarę możliwości, raz na dwa tygodnie, wygłaszano następujące referaty i pogadanki: „Kobieta w ZSRR”, „ZSRR nasz sojusznik”, „Rewolucja Październikowa”, „Przegląd aktualnej prasy”, „Reakcyjna działalność kleru”, „Pięć lat Polski Ludowej i ocena czynu lipcowego”¹⁴³. Liczba referatów i pogadek propagandowych opracowanych na potrzeby SOLK/LK była często niewystarczająca i zdarzało się, że na kolejnych zebraniach wygłaszano te same tematy.

Uroczyste akademie członkinie SOLK zorganizowały także z okazji rocznicy powstania Armii Czerwonej, śmierci Włodzimierza Lenina, zwycięstwa nad Rzeszą Niemiecką itp. Szczególnie uroczystości obchodziły Święto Pracy, powołując z tej okazji specjalne zespoły, które były odpowiedzialne za przystrójenie budynków i ulic, oraz biorąc udział w pochodach pierwszomajowych i organizując uroczyste akademie¹⁴⁴.

Zebrania i uroczystości rocznicowe stanowiły ważne formy działalności wychowawczo-propagandowej. Uroczyste akademie, w trakcie których oprócz referatów odbywały się pokazy artystyczne, a często również oferowano uczestnikom poczęstunki, wydawały się bardziej atrakcyjne niż same wykłady czy pogadanki. Poza tym panujący na nich nastrój lepiej oddziaływał

¹⁴¹ Sekcja Oświatowa Ligi Kobiet w Płocku, „Nasza Praca” 1947, nr 7–9, s. 51.

¹⁴² A. Marcinkiewicz-Kaczmarczyk, *Rola Ligi Kobiet w popularyzowaniu władz „Polski Ludowej”*, w: „Polska Ludowa” 1944–1989 – wybrane problemy historii politycznej i społecznej, red. D. Litwin-Lewandowska, K. Bałkowski, Lublin 2016, s. 288.

¹⁴³ AIPN, 01790/350, Sprawozdania z pracy SOLK/LK, Protokoły zebrań SOLK/LK w okresie od 1947 do 1950 r., k. 54–55.

¹⁴⁴ Ibidem.

na emocje słuchaczy, wywołując wśród nich często wrażenie, że współuczestniczą w tworzeniu nowej rzeczywistości.

* * *

Podsumowując, można stwierdzić, że opisane wyżej treści propagandowe, rozpowszechniane przez SOLK/LK w latach 1946–1956, ukazywały tylko taki ideał kobiety, który był zgodny z oczekiwaniami władz. Z tego względu do 1948 r., kiedy ideał ten nie został jeszcze jasno sprecyzowany, a władzom zależało na zdobyciu poparcia środowisk kobiecych, propagowano raczej tradycyjne wzorce, przekonując jednocześnie kobiety o słuszności wprowadzonych zmian ustrojowych. Potem, w latach 1948–1954/55, zachęcano je do podejmowania pracy w zawodach męskich, kreując model matki i żony, która jednocześnie nie tylko pracuje zawodowo, ale także prowadzi aktywną działalność społeczną i polityczną. Od 1956 r. zaczęto ponownie rozpowszechniać tradycyjne wzorce. Kobieta miała przede wszystkim prowadzić dom i wychowywać dzieci na obywateli Polski Ludowej. Oprócz tego mogła pracować zawodowo, ale tylko na tych stanowiskach, które były dostosowane do jej możliwości fizycznych.

Warto przy tym zaznaczyć, że przez cały omawiany okres w treściach propagandowych, niezależnie od tego, jaki model kobiety promowano, podkreślano zrównanie praw mężczyzn i kobiet w Polsce Ludowej oraz współdziałanie tych ostatnich w podejmowaniu decyzji o losach państwa. Stwierżeń tych nie można uznać za prawdziwe, gdyż w rzeczywistości rola oraz miejsce kobiet w społeczeństwie i polityce były ściśle określone przez władze.

Na podstawie powyższych wniosków należy podkreślić, że SOLK/LK w latach 1946–1956 nie opracowała odrębnego programu, tylko realizowała wytyczne PPR/PZPR. Ścisła zależność od partii powodowała, że organizacja ta nigdy nie podejmowała walki o zrównanie praw kobiet i mężczyzn. Podstawowym celem propagowanych przez nią treści było pozyskanie środowisk kobiecych i przekonanie ich o rzekomo wyjątkowej pozycji, jaką uzyskały w nowym, socjalistycznym ustroju.

Streszczenie

Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet powstała w sierpniu 1945 r., a cztery lata później została przemianowana na Ligę Kobiet. Od początku była ona organizacją prorządową wspieraną przez PPR, a od 1948 r. została bezpośrednio podporządkowana Wydziałowi Kobiecemu PZPR. Zgodnie z założeniami PPR, a potem PZPR, SOLK/LK miała odgrywać ważną rolę w kształtowaniu postaw politycznych i obywatelskich kobiet. Jej inicjatorkami, a później organizatorkami w 1945 r. były m.in. Izolda Kowalska, Irena Sztachelska, Eugenia Pragierowa i Regina Fleszarowa. Cele, zakres zadań oraz struktury organizacyjne zawierał statut SOLK uchwalony w tym samym roku. Jego uzupełnieniem była deklaracja ideowa i regulamin Zarządu Głównego SOLK.

Od początku cele organizacji oraz jej program działania były ustalane z Wydziałami Kobiecymi PPR, a potem PZPR. Z tego względu już w pierwszej części statutu stwierdzono, że

podstawowym zadaniem organizacji będzie podnoszenie poziomu ideowego kobiet. Oprócz tego przedstawicielki SOLK/LK miały dbać o ich interesy i bronić praw, opracowując na terenach zakładów pracy przepisy ochronne, szczególnie dotyczące opieki nad matką i dzieckiem oraz rozwijając opiekę społeczną, a także zapewniać opiekę lekarską, umacniać ruch spółdzielczy oraz propagować kulturę życia rodzinnego.

Program pracy propagandowo-wychowawczej prowadzonej przez SOLK/LK był zgodny z wytycznymi PPR/PZPR. Treści propagandowe rozpowszechniano w różny sposób, najczęściej za pośrednictwem prasy, na szkoleniach ideologicznych oraz w trakcie oficjalnych zebrań czy uroczystości, na których organizowano specjalne wykłady i pogadanki. Szczegółowa analiza programu propagandowego organizacji obrazuje zmieniające się podejście władz Polski Ludowej do roli kobiet w społeczeństwie w latach 1945–1956.

Role of a Woman in the Polish Society in Light of Propaganda Ideas Spread by the League of Women in 1946–1956

The Social and Civil League of Women was established in August 1945; four years later it changed its name to the League of Women. From the very beginning it was a pro-government organisation supported by the Polish Workers' Party, and in 1948 it was directly subordinated to the Women's Department of the Polish United Workers' Party. In accordance with the premises of, first the PWP, and then of the PUWP, the League was to play an important part in shaping political and civic attitudes of women. The League was established and then organised in 1945 on the initiative of, among others, Izolda Kowalska, Irena Sztachelska, Eugenia Pragierowa, and Regina Fleszarowa. Its aims, the scope of tasks and organisational structures were defined in the League's statute made up in the same year. It was supplemented by its ideological declaration and the rules and regulations of the General Board of the League.

From the beginning purposes of the organisation and its programme were agreed with the Women's Departments of the Polish Workers' Party, and next of the Polish United Workers' Party. For this reason, the first part of the statute included a statement that the fundamental goal of the League was to increase an ideological awareness of women. Despite this, members of the League were to care for women's interests and defend their rights, working out protective regulations for female workers, especially pertaining to the care for mothers and children, and developing social care, providing medical care, strengthen the cooperative movement, and propagate the culture of family life.

The programme of propagandist and educational work carried out by the League was in line with the guidelines of the Polish Workers' Party/ Polish United Workers' Party. Ideology was spread in various ways, most often through the press, at ideological training courses or during official meetings and ceremonies, accompanied by special propagandist lectures and talks. A thorough analysis of propagandist activities of the League depicts a changing attitude of the authorities of the Polish People's Republic to the role of women in society in 1945–1956.

Bibliografia

- Dajnowicz M., *Działalność Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet w świetle „Naszej Pracy” (1947–1949)*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku*, red. M. Dajnowicz, A. Miódowski, Białystok 2016, s. 295–308.
- Fidelis M., *Kobiety, komunizm i industrializacja w powojennej Polsce*, Warszawa 2015.
- Jarska N., *Kobiety z marmuru. Robotnice w Polsce w latach 1945–1960*, Warszawa 2015.

- Jarska N., *Liga Kobiet w terenie. Działalność Zarządu Dzielnicowego Poznań-Wilda 1956–1966*, w: *Letnia Szkoła Historii Najnowszej 2009. Referaty*, red. Ł. Kamiński, T. Kozłowski, Warszawa 2010, s. 149–158.
- Lubik-Reczek N., Reczek R., *Liga Kobiet – organizacja „reprezentująca” interesy kobiet w Polsce Ludowej. Zarys działania*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2013, t. IV, s. 105–120.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk A., *Koła Rodzin Milicyjnych – powstanie, organizacja i praca propagandowa*, „Czasopismo Naukowe Instytutu Studiów Kobięcych” 2017, nr 1 (2), s. 29–47.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk A., *Rola Ligi Kobiet w popularyzowaniu władz „Polski Ludowej”*, w: *„Polska Ludowa” 1944–1989 – wybrane problemy historii politycznej i społecznej*, red. D. Litwin-Lewandowska, K. Bałękowski, Lublin 2016, s. 283–301.
- Marcinkiewicz-Kaczmarczyk A., *Treści propagandowe rozpowszechniane przez Społeczno-Obywatelską Ligę Kobiet / Ligę Kobiet na podstawie pisma „Poznajmy Prawdę” (1946–1952)*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Prasa organizacji politycznych*, red. M. Dajnowicz, A. Miodowski, Białystok 2017, s. 59–72.
- Nowak B.A., *Serving Women and the State. The League of Women in Communist Poland*, Columbus 2004.
- Nowakowska-Wierchoś A., *Społeczno-Obywatelska Liga Kobiet (1945–1949) i Związek Kobiet Polskich im. Marii Konopnickiej we Francji (1944–1950) – dokumenty programowe*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2013, nr 2, s. 251–272.
- Sokół Z., *Prasa kobieca w Polsce w latach 1945–1995*, Rzeszów 1998.

Biogram: **Anna Marcinkiewicz-Kaczmarczyk** – dr; historyk, pracownik Wydziału Badań Archiwalnych i Edycji Źródeł Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Zajmuje się najnowszą historią Polski w zakresie wojskowości i dziejów kobiet. Autorka m.in. publikacji: *Ochotnicza Legia Kobiet 1918–1922*, Warszawa 2006; *Repatriacja żołnierzy PSZ na Zachodzie w rozmowach TRJN z władzami brytyjskimi (1945–1949). Wybór dokumentów*, Warszawa 2013; *Kobiety w obronie Warszawy. Ochotnicza Legia Kobiet (1918–1922) i Wojskowa Służba Kobiet ZWZ-AK (1939–1945)*, Warszawa 2016. Pod jej redakcją powstał również album: *Żołnierze Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w fotografiach por. Wiesława Szpakowicza*, Warszawa 2010. E-mail: aniamarc1@wp.pl.